

Малика айёр

ЎЗБЕК ХАЛҚ ИЖОДИ

КЎП ТОМЛИК

82 (575.1)

М 22

МАЛИКА АЙЁР

ДОСТОНЛАР

Тошкент
Гафур Гулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти
ИТБ

82.3Ўз
М22

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАҢЛАР АКАДЕМИЯСИ
«ҲУРМАТ БЕЛГИСИ» ОРДЕНЛИ А. С. ПУШКИН НОМИДАГИ
ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

Редколлегия:

МУЗАЙЯНА АЛАВИЯ, КОМИЛ ИМОМОВ, НИЗОМ КОМИЛОВ, ТУРА
МИРЗАЕВ, БАХТИЁР НАЗАРОВ, БАҲОДИР САРИМСОҚОВ, ЮСУФ
СУЛТОНОВ, ТУРОВ ТўЛА, ШОНАЗАР ШОАБДУРАҲМОНОВ, СОЛИҲ
ҚОСИМОВ

Малика айёр: Достонлар [Айтувчи Ғозил Йўлдош ўғли;
Ёзиб олувчи М. Эрназар ўғли; Редколл.: Музайяна Алавия
ва бошқ.]. — Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти 1988. — 336 б. —
(Ўзбек халқ ижоди)

Сарл. олдиди: ЎзССР ФА. А. С. Пушкин номидаги тил
ва адабиёт институти.

«Малика айёр» «Машриқ», «Ога Юнуснинг олиб қочилиши» достонларида турли-туман
фантастик воқеа-ходисалар гирдобиди ҳаракат қилган афсонавий қаҳрамонлар. Гуруғли ва
Авазхоннинг жасоратлари улуғланади, мардлик, садоқат, эл-юртга муҳаббат гоялари куйла-
нади. Достонларда халқимизнинг қадимги мифологик тасаввурулари бадиий ифодасини топ-
ган.

Малика айёр: Дастаны.

4803000000—19
С — ...—88
М 352(04)—88

ISBN5--635—00022—3

82.3Ўз.

©Ғафур Гулом номидаги
Адабиёт ва санъат нашриёти,
1988 й.

МАЛИКА АЙЁР

Литувчи ҶОЗИЛ ЙЎЛДОШ ЎҒЛИ
Ёзиб олувчи МУҲАММАДИСА ЭРНАЗАР ЎҒЛИ
Нашрга тайёрловчи ҲОДИ ЗАРИФ
Тўлдириб, қайта нашрга тайёрловчи
ЗУБАЙДА ҲУСАЙНОВА

Гуруглининг юртини Чамбил дейди. Чамбил қандай? Чамбил шундай Чамбил: олтмиш обхонали, етмиш жевахонали, саксон сардаболи, тўқсон тўпхонали Чамбил. Чамбил элида Гуругли зурабор, қирқ олти сардор, тўрт ярим лак бедовсувор, чилтонларнинг бири Соқибулбул деган сайиси бор. Гуруглининг зўр деб таърифи кетган, зарбаси тошдан ўтган, ол Гуругли келди, деса йиғлаб ётган боласини юлатган, Исфаҳонда ишлатган. Қиличипинг ишлови етган, теккан омон қолмасин, деб заҳарининг сувин ялатган, Чамбилда давронини суриб ётар Гуругли султон.

Ана энди бир кунлари Чамбилда даврон суриб, қирқ йигити билан, Ҳасан, Авази билан, қанча амалдори билан суҳбат қуриб ўтириб, Соқи деган хизматкорини чақириб: — Соқижон, Фирқўк отини абзаллаб, чоқлаб олиб кел, — деди. Фиротини минсам, Шакар кўлига борсам, довул туйиб, кўлга қушимни солсам, Шакар кўлидан сўна-суқсурни олсам, сўна-суқсурни олиб келиб қирқ йигитга чулон берсам, — деди. Бу сўзни Соқибулбул эшитиб Гуруғлига айтди: — Э, Гуруғлибек, бу ойини нима ой дейди, сафар ойи дейди. Сафар ойида ўн саккиз пайғамбар сафар қилди. Ўн саккиз пайғамбар ҳам сафар қилиб, йўлдан омон келган эмас. Амир Ҳамза бул ойда сафар қилди. Уҳуд тоғида шахид бўлди. Айюб пайғамбар сафар қилди, танига қурт тушди. Зикриё пайғамбар сафар қилди, бошига ари келди. Яҳё пайғамбар сафар қилди, ул киши ёш ўлди. Шундай азизлар сафар ойида сафар қилиб, омон келган эмас; шундай одамлар омон келмаганда сенинг [ҳаддингми] бу сафар ойида сафар қилиб омон келмак? — деди.

Бу сўзни Соқи айтди, кўринг Гуруғли мардди, ғайрати ғайратга етди, аччиғи чиллали қишдай муртига чаппа қайтди. «Менинг шаштимни қайтардинг, — деб Соқига қараб ҳар тебранди; тебранганда қуймучи ерга тўрт энли ботди. Бу сўзни Гуруғлидан Соқибулбул эшитиб, Гуруғлининг аччиғи келганини билиб, тош таблага қараб бурилиб, Фиротга жўнаб кетди.

Ҳамиша буидаи илгари Ғиркӯк отга бир соат, икки соат илгари чилтаилардан хабар келиб турар эди. Лекин Ғурӯғлининг бу шикорида Ғиркӯк отга хабар келган йўқ эди, Ғиротининг кўнглига келди: «Менга чилтандан хабар келгани йўқ эди. Бу Соқибулбул бир нимага келаётир экан», деди. Бу ёқдан таадди еб келган Соқи, кўнглини хушлади, пархини сўрамасдан Ғиркӯк отнинг жиловидан ушлади. Хонининг назаркарда Ғироти Соқининг белбоғидан тишлади, олиб ерга бир урди. Соқи боёқиш ўрнидан тўққиз юмалаб турди.

Кўринг Соқи мардди, қилиб ётир сиёсатди: Ёмонлагур, жайратмасам, ёйга чоқлаб отсам, бефарзанди йиғлатмасам, натта чорак гуштинини бир тапгадаи сотмасам, ўзимнинг тегинимни гингқиллатиб ютмасам, — деб шиқирлатиб сари йини тортди, ёйнинг ўқи яшиндай бўлиб оқиб кетди, тош тиблани тешиб ўтди, ақли шошиб хонининг Ғироти таппа тушиб ётди, от ўзини ўнгаргунча Ғиротининг жиловини Соқибулбул ушлаб, Ғиротни эгарлаб, чоқлаб, олиб келиб Ғурӯғлига тўғри қилди. Ғурӯғли Ғиркӯкотининг белига миниб, бўз тарлон қушини қўлига олиб, Соқига қараб айтди:

Ўзимнинг ҳолимни ўзим билайин,
Зебит чўлга, Шакар кўлга борайин,
Довул туйиб кўлга қушим солайин,
Келиб қирқ йиғитга чулон берайин,
Соқижон, танингдан бошинг юлайин.

Кўринг Ғурӯғли мардди, минди бедов отди, қистаб йўл тортди. Зебит чўлда Шакар кўлга етди. Кўлга бориб довул туйиб, қушни солиб, шундай қаради, худонинг қудрати, пириинг каромати, шундай чўлда бир қўргони азим пайдо бўлди. «Қандай қўргон экан?» — деб Ғурӯғли борди. Кўрса, шундай қўргон: Қунгираси пўлатдан, дарвозаси зумратдан, бўсағаси Бағдоддан. Шундай очиб ичкари кирди. Ичкари кирса, олмалар пишиб ётар, тагига тушиб ётар; гуллар очилиб, булбуллар бир-бирига чақ-чақ учириб ўтирибди. Уч кўнж, ичкима-ички, зинапоя, зертанг-забартанг, жойлар тузалган, яхши тўшаклар тўшалган, шароб, антаҳурлар тўкилган, сувлар сепилган, намойишга чини гужумлар тилинган, гужумнинг соясига жинқарча, мусича, муротали-бача — жамъи қушлар йиғилиб, ўртада бир лайлакни со-
ланда қилиб, айттириб ўтирибди.

Бу аломатни Ғурӯғли кўриб, ҳайрон бўлиб туриб эди, омондан бир кўк каптар қуюлиб келиб, бир оғнаб туриб, бир сурхаил гардон, офатижон, писта даҳан бир ажаб позанин нари бўлиб турди. Бу парининг жамолига Ғурӯғли-

бек қаради: ирқи олмадай пишган, қора зулфи оч белига тушган, кўрганнинг ақли шонган, жамолига ою кунлар талашган ажаб бир паризод. Буни Ғўрўгли султон кўриб, ошиқи беқарор бўлиб, ул паризодга қараб: — Асли жойинг, мамлакатинг қаерда? — деб сўраб турибди:

Давлатимдан шולי-шолдам ўрайман,
Гул тарзим саргайиб сенга қарайман,
Гул юзли жононим сендан сўрайман,
Бир пари-пайкарим, қайдан бўласан?
Остимда бедовим ўйнар юз алвон,
Олмос пулат белда, эғнимда қалқон,
Арзимни эшитгин эй, пари-пайкар,
Чехраси хандоним, қайдан бўласан?
Зарафшон зулфингга урибсан шона,
Хиноли қўлларинг бўйбсан қона,
Юсуф каби мени солма зиндона,
Зулайхо пишоним, қайдан бўласан?
Бошингга кийибсан мурраси тожи,
Кўрган одам гул юзингинг мухтожи,
Кўзимнинг равшани, бошимнинг тожи,
Ғамзаси пайконим, қайдан бўласан?
Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса, маст бўи сайрар булбуллар,
Малойик суратли, гул юзли дилбар,
Ростин дегин, дилбар, қайдан бўласан?
Дардли қул дардимни кимга ёраман,
Айрилиқ ўтига бағри пораман,
Шаҳринг, отинг айтсанг, излаб бораман,
Малойик суратли, қайдан бўласан?
Ғўрўгли дер жигар-бағримни доглаб,
Бор умрим юрсам сени сўроглаб,
Шаҳринг айтсанг, излаб бораман,
Ростин дегин, дилбар, қайдан бўласан?

Ана шунда Паризод Ғўрўглидан бу сўзни эшитиб, ўсган элини, соғу сўлини, шаъи-шавкатини, манзил-жойини Ғўрўглига баён бериб, бир сўз деб турибди:

Давлатингдан шולי-шолдам ўрасанг,
Кеча кўрган тушни кундуз жўрасанг,
Бир пари-пайкар деб мендан сўрасанг,
Мен ҳам шаҳри Шабистондан бўламан.
Мен келганман одамзоднинг қастидан,
Изласанг, топмайсан еринг устидан,

Бир мазгилим кун чикмаган «гүристон»,
 Мени сурсанг, «гүристон»дан буламан.
 Яна баҳор бўлса, очилар гуллар,
 Истамбулда бир дўстим бор Зулфизар,
 Энамнинг отидир парийи Сипар,
 Отамнинг отини Қосимхон дерлар,
 Шаҳримнинг отини Торкистон дерлар,
 Бор, Гүрүгли, Торкистондан буламан.
 Мавж урганда дарёдайин тошарсан,
 Ўлмасанг, дунёда узоқ яшарсан,
 Уч юз олтмин Асқар тоғдан ошарсан,
 Ундан сўнгра Қизилқумга тушарсан.
 Сўраб борсанг, Кўклам тоғдай тоғи бор,
 Кўклам тоғда Боймоқ девдай деви бор,
 Қистаб юрсанг, олтмиш йиллик йўли бор,
 Маликада майнинг бўлса сўраб бор.
 Сиздай бекдан жонин бормикин аяр.
 Сўрай борсанг Гүрүгли бек номдор,
 Келдингми, тўрам деб қулочин ёяр,
 Торкистон шаҳрида Малика тайёр,
 Албатта, сўраб бор, Гүрүгли номдор.
 Бор, Гүрүгли, Торкистондан буламан.

Бу сўзни Малика Гүрүглига айтиб, бир ағанаб туриб,
 кинтар либосини кийиб фалакка парвоз қилиб, учиб жўнай
 берди. Кўшк-айвонлари ҳам фалакка равоқ-қўрғонлари би-
 лан кўчиб жўнай берди.

Бу аломатини Гүрүглибек кўриб, хафа бўлиб, қўлидаги
 бўз тарлон қушининг жиговулини олиб, «Бор, сен жонивор
 ҳам, менинг қўлимда /қолиб/, нима бўласан?» — деб бўша-
 тиб қўйиб юборди. Бўз тарлон қуш ҳам фалакка учиб
 кетди. Шунда Гүрүгли Ғиротнинг бошини буриб, Чамбил-
 га қараб йўлга кириб, кўзини ёшлаб, ўзини отининг ёлига
 ташлаб, бу сўзни айтиб бора берди:

Жоним Ғирот, молим Ғирот,
 Сени минган топар мурод,
 Дам-бадам еткиз Чамбилга.
 Шакар кўлга овга келдим,
 Бир пари-пайкарини кўрдим,
 Ёр ишқидан гамга тўлдим,
 Ололмасдан энди ўлдим,
 Дам-бадам еткиз Чамбилга.
 Хафа фалак солди зулм,
 Обод бўлгай ўсган элим.

Сенсан назаркарда гирим,
Дам-бадам еткиз Чамбилга.
Айриликқа багрим доглаб,
Фироқида қонлар йиғлаб,
Юрсам мен ёрни сўроглаб,
Дам-бадам еткиз Чамбилга.
Жоним Гирот, молим Гирот,
Еминг кишиши, тўрванг банот,
Сени минган топар мурод,
Дам-бадам еткиз Чамбилга.

Бу сўзни Гўрўглибек айтиб, кеч бўлайин деганда, отини терлатиб Чамбилга кириб келди. Соқи шундай қараса, Гўрўгли сог бориб, саломат овдан келаётир. Соқи Гўрўглини кўриб: «Вақти-замоним тўлган экан, куним битган экан, ажалим етган экан, бояги гапни бежой айтган эканман. Бу сог бориб, саломат овдан келди». Гўрўглининг тарзига Соқи қаради. «Сўна-суқсур овлаб келаман», — деб кетган Гўрўглининг қўлида буз тарлон қуши ҳам йўқ, сўна-суқсури ҳам йўқ. Бекорга кўтарилиб, отини терлатиб, бир ўзи шумпайиб келибди. Буни Соқи кўриб, отининг жиловини ушлаб, кўнглини хушлаб:

— Гўрўглижон, ўзининг ҳолини ўзинг билганинг қани, майдонли кун Гиротининг елганинг қани, Зебит чўлга Шакарқўлга борганинг қани, дабил туюб кўлга қушни солганинг қани, Шакарқўлдан сўна-суқсур олганинг қани, келиб қирқ йигитга чулон берганинг қани, менинг танимдан калламини олганинг қани, бизга сенинг совга-широлга олиб келганинг қани? — деди. Бу сўзни Гўрўгли эшитиб:

— Соқижон, сен ҳам чилтонларнинг бири, мен ошиб гапирибман. Бу феълимга тавба қилибман, — деб Гиротини Соқига бериб, қирқ эшикли чиллахонасига кириб, кўкрагини нам ерга бериб хафа бўлиб ётди.

Орадан ҳафта-ўн кун ўтди. Туркман элининг дов-жанжали кўнайиб кетди. Гўрўглининг Аҳмад тоғаси йигитларни йигиб айтди: — Эй йигитлар, Гўрўгли туркманларнинг беклигини ўхшатолмайди шекилли; мени гиламга солинглар, бардор-бардор қилиб, Гўрўглининг тахтига миндиришлар, Туркман элининг дов-жанжалини сўрайин, Гўрўглидан келган боло бўлса кўрайин.

Бу сўзни Авазхон эшитди, отасини излаб кетди, чиллахонага етди, бориб қараса, отаси — хон Гўрўгли нам ерга бағрини бериб ётибди. Авазхон отасини бу аҳволда кўриб, олисдан ҳолу аҳвол сўраб бир сўз деб турибди:

Ота, эшит мен айтган полишимни,
 Сел қилиб тўқарман кўздан ёшимни,
 Оч кўзингни, кўтар, қаъбам, бошингни.
 Сардор беклар қилди элда маслаҳат,
 Қўлингдан кетмасин Чамбилдай элат,
 Бу ётишинг, ота, сенга не ҳожат?
 Қўлингдан кетмасин Чамбилдай элат.
 Ота, эшит менинг айтган тилимни,
 Сен туриб сўрагин Чамбил элигини,
 Ота, хафа қилма мендай улигини,
 Бу гафлатдан туриб, сўра элигини.
 Меҳрибоним, қаъбам отам, тур энди,
 Жоним ота, меҳрибоним, тур энди.

Бу сўзни Авазхон ўглидан эшитиб, Гўрўгли Авазхонга қараб, бир сўз деб турибди:

Авазхон, қулоқ сол айтган тилима,
 Қаҳрлансам қиров турар муртима,
 Ўзим ўлмай, ким келади юртима,
 Келган душманларни баён айлагин,
 Болам, менга хабар бергин душманни.
 Қилиб қўяй душманларнинг ишини,
 Хафа бўлма, ўғлим, менинг ишимдан.
 Хазон бўлиб боғда гуллар сўлдими?
 Олло менинг ақлу ҳушим олди ми?
 Арбайтиндан [элга] душман келди ми?
 Бирор турли ҳукми равон қилди ми?
 Шовқинга иргийди араби тулпар,
 Шакар кўлга овга бордим муқаррар,
 Ваъда бериб кетди пари зулфакдор,
 Ёр ишқидан мен тортарман оҳу зор,
 Қандай душман келди элга боякбор,
 Душманлардан хабар бергин, Авазхон.

Бу сўзни Авазхон отасидан эшитиб, отасига қараб бир сўз деб турибди:

Ота, эшит менинг айтган тилимни,
 Хизматкор айлагин Аваз улигини,
 Он-кеп берай ваъда берган ёрингни.
 Остимга миндирсанг қиз белли тулпор,
 Шикор қил отлансам кўп узоқ йўллар,
 Олиб келиб берай пари зулфакдор,
 То ўлгунча Аваз ўғлининг хизматкор.
 Дунёнинг воҳими сизга не даркор,

То ўлгунча Аваз ўглинг хизматкор,
Ота, эшит менинг айтган сўзимни,
Он кеп берай кўрган сарвинозингни.
Ҳар на хизмат сизга мендан лозимди,
Хизматкор айлагин Аваз қўзингни.

Гўрўгли бу Авазхон ўглидан бу сўзни эшитиб, Авазхонга қараб, бир сўз деб турибди:

Майдон бўлса сотар эрдинг ширин жон,
Олмосингдан қуяр эрдинг қирмиз қон,
Бу хизматга бел боғлама, Авазхон.
От чопса гумбурлар тоғнинг дараси
Ботирни ингратар найза яраси,
Бу хизматга бел боғлама, Авазхон,
Талаб қилма, Чамбил элнинг тўраси.
Ҳар нечук номардга кўнгил бермагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Узоқ яша, кўп йилгача ўлмагин,
Бу хизматга, болам, талаб қилмагин.
Девларнинг қўлида ғариб ўлмагин,
Бу хизматга, болам, талаб қилмагин,
Ғариб бўлиб душман қўлида қолмагин.
Бошимиздан кетгай ғанимли туман.
Ғарибликда эгам бўлгай меҳрибон.
Бу хизматга бел боғлама, Авазхон,
Айтган сўзим ол энди бўзўғлон.

Бу сўзни Авазхон отасидан эшитиб, юраги тошиб, кўнгли жўш уриб, отасига қараб, бир сўз деб турибди:

Мен йинглайман /аҳволингга зору зор/,
Бу хизматга мен борарман, муқаррар,
Шу хизматга, ота, ўзим бормасам
/Отажоним, ўғлим деганинг бекор/.

Шунда Гўрўглибек Авазхондан бу сўзни эшитиб: — Аваз ўғлим, бу сўзни бежой айтдинг. Бу айтган сўзинг кўп ёмон бўлди, энди ҳар нима бўлса, бормасанг бўлмайди. Сен қасамёд қилдинг. Ҳар нима бўлса, борасан, — деди. Шундай қилиб, ота-ўғил чиллахонадан чиқиб жўнаб келди. Далага чиқиб, Соқибулбулни чақириб: — Богда очилган гулим, чаманда булбулим, Авазхон улим Тюркистон шаҳрига — Малика нарига бормоқ бўлди. Соқижон, Ғиротни афзаллаб, чоқлаб, эгарлаб, Авазхонга олиб келиб бер, — деди.

Соқи Ғиротнинг қошига борса, хоннинг Ғироти сағриси тошиб, ёли қулогидан ошиб, учадиган қушдай, қулоқлари қамишдай, ҳар кўзи тарқашдай бўлиб, юлдузни кўзлаб, тараққос бойлаб ўйнаб турибди.

Отга қараб, Ғиротни таъриф қилиб, Соқибулбул бир сўз деб турибди:

Йилқи ичинда ўзи келган синлидир,
Товушқон туёқли, морол беллидир,
Аросат қунида ажаб ҳоллидир,
Қимматбаҳо эрмиш хоннинг Ғироти,
Минганларининг етар мақсади,
Қўлтиғида тўрт ярим газ қапоти.
Чу деса ўзади осмонда қушдан,
Ҳеч камлигинг йўқдир йўрга юришдан,
Умид қилар ҳар шаҳарда бувишдан,
Асл тулпор эмиш бекнинг Ғироти.
Сени минган беклар дарёдай тошди,
Бир кунлари Эрам боққа етишди,
Эрам боғда девлар билан савашди,
Девларини ислоннинг динига қушди.
Ўн ярим лак девга зўрлик етқариб,
Шовруб шоҳнинг барно қизин ол қочди.
Гул Эрамдан олдинг ой Хиромонни,
Зангор элдан олдинг Орзигул ёрни,
Заррин элдан олдинг Машириқо ёрни,
Исфихондан олдинг ой Интизорни,
Арзирумдан олдинг Далли зулфдорни,
Энди излаб Маликадай айёрни,
Пари излаб кўрдинг исча шаҳарни,
Бекнинг оти назаркарда тулпордир.

Соқидан бу сўзни Ғиркўк от эшитиб, анча кўтарилиб қолди. Соқи отни яланғочлаб, қашлаб, эгарлаб берайин деб турган ери:

Оша элга борган тортар хўрликни,
Аваз ўғлон бугун қилар эрликни,
Бисмилло деб солди отининг белига
Қимхоби майиндан бўлган терликни.
Мард бўлганлар кўрар экан дурбини,
Усталар ишлатар нулат қирғини,
Бисмилло деб солди отининг белига,
Зарлигу зарбобдан бўлган чиргини.
Чиргининг устида қўйди белликни,
Боз устидан ташлаб жаҳалдирикни,

Муллалар ўқийди зеру забарни,
 Усталар чопади тенга-табарни,
 Бисмилло деб босди отининг устига
 Тиллакорсон, олқор мугиз эгарни.
 Эл кўчириб Олатогдан оширди,
 Сирин айтман душманлардан яширди,
 Иккови ҳам тилладанди узанги,
 Ўрқиллатиб икки ёққа туширди.
 Қишман ёз ўртаси ҳишнай саврди (р),
 Лоф айтганга ботмондан ҳам оворди (р) ¹,
 Бисмилло деб солди отининг белига,
 Чочоги зумратдан зарли давурди.
 Катта-катта бадаларинг жойилди, ²,
 Худо қилган ишга банда қайилди.
 Бисмилло деб тортди отининг белидан
 Сирти инак, ичи майин айтилди.
 Чув, десам ўтади осмонда қушдан,
 Ҳеч камлиги йўқди йўрга юришдан,
 Бисмилло, деб тортди отининг белидан,
 Ўн саккиз қуббали Чагатоӣ пуштан.
 Сағрисиға ташлаб карки қуюшқон,
 Ҳар қуббаси келган катта таркашдан,
 Абзаллаб чақлади Соқидай ўғлон,
 Абзалининг бари ола қайишдан.
 Газотга минади бекнинг фарзанди,
 Юз алвон ўйнайди бекнинг Ғироти.

Шундай қилиб, Соқибулбул Ғиркўк отни абзаллаб, чоқлаб, созлаб Авазхоннинг олдиға олиб бориб кўндаланг қилиб турибди. Авазхон Бекдан подшолик сарнайларни кийиб, Исфаҳонда ишланган қилич, қиличнинг ишлови етган, теккан омон қолмасин деб заҳарни ялатган, илон тилли олмос-пўлатни белиға бойлаб, отининг белиға минди. Авазини отлантириб, Гўрўгли: — Ҳов Авазхон, Малика айёр пари менға: «Ўистаб борсанг, олтмиш йилда борасан», деб эди. Сен олтмиш йилда борсанг, олтмиш йилда келсанг, орадан юз йигирма йил ўтар экан, узоқ йўл эмасми, бориб олтмиш йил шу юртға турсанг, орадан юз саксон йил ўтади. Ундан кейин, иккаламизнинг умримиз бу юришға етмай, бир хотин оламиз деб, йўлда сарсон ўтиб кетар экан. Энди Авазхон, сен борар бўлдинг, менға келар мўлжалингни айтиб кет-

¹ Оғирдир.

² Жоҳилдир.

гин,— деди. Шунда Авазхон айтди: — Э ота, мен у юртга бориб, бозорни бозорлаб келган бўлмасам, кўриб билган бўлмасам, айта қолсам; шундай бўлса ҳам, «чўт-чўтдан ортиқ бўларми», чўтдан айтиб қўя қоламан-да, деб Гўруғлибек отасига қараб, Авазхон ўғлон, яғрини ёзиқ полвон бир сўз деди:

Тойрилмаса бошдан тожу давлатим,
Остимда ўйнаса араби отим,
Ўн олти ой келар менинг муҳлатим.
Дардлиман дардимни кимга ёраман,
Айрилиқ ўтига бағри пораман,
Насиб этса ўн олти ойда келаман.
Жаҳонни сайр этиб ўйнаб кулмасам,
Нор кесар олмосни белга чолмасам,
Ўн олти ойда Торкистондан келмасам,
Авазхоннинг зўр билаги толди де,
Ҳам отингни, ҳам ўғлиниги ўлди де,
Якка мазор бўлиб шунда қолди де.
Ота, эшит менинг айтган ноламини,
Тўкарман кўзимдан қонли жоламини,
Ўн олти ойда Торкистондан келмасам,
Чамбил белда тўйрай беринг ошимни.
Ҳар нима матлаб бўлса ҳақдан тилагини,
Ўн олти ойда ҳақдан тилагини,
Ўн олти ойда келар менинг муҳлатим,
Ўн олти ойда йўл-йўлима қарайин.

Гўруғлибек Авазхондан ўн олти ой деган сўзни эшитиб, вақти зиёда хуш бўлиб, Авазхонга қараб бир сўз деди:

Бир тоғим Полопон, бир тоғим Болқон,
Чор ҳоким шаҳримдир, беклигим дархон,
Соғ бориб саломат келгин, Авазхон,
Кўрар кўзим, болам, ҳаққа топширдим.
Қайга борсанг, Шоҳимардон ёр бўлсин,
Ўн икки имом, чилтан жиловдор бўлсин,
Душманларнинг келиб сенга зор бўлсин,
Боргин, болам, сени ҳаққа топширдим.
Бу сўзларни айтар Гўруғли султон,
Қайга борсанг, омон бўлгин, Авазхон,
Тушмасин бошингга қайгули туман.
Соғ бориб саломат келгин, Авазхон.
Кўрар кўзим, болам, ҳаққа топширдим.

Авазхон Гўруғли отасидан бу сўзни эшитиб, отасига қараб, отасидан оқ фотиҳа сўраб, хушлашиб, айтаётган сўзи:

Ошмоққа қойимдир тоғларнинг бели,
 От чопишиб юрган Повкарнинг чўли,
 Соғ-саломат бориб, ўйнаб келайин,
 Шоду хуррам юрган, Чамбилнинг эли.
 Остима минганим қиз белли тулпор,
 Шикор қип отландим, кўп узоқ йўллар,
 Излаганим бўлди нари зулфакдор,
 То кўргунча, каъбам отам, хўш энди.
 Оҳ урганда кўздан оққан ёш энди,
 Омон бўлса налар кўрар бош энди,
 Оша юртга ёр ахтариб борамаи,
 Омон бўлинг, то кўргунча, хўш энди.

Эй отажон, дуода бўлинг, омон-эсон бориб, соғ-саломат келайин, деди. Чамбилнинг эл-юрти Авазжоннинг отланиб бораётганини кўриб, пўш-пўшлаб, Чамбил амалдорлари, сипоҳилари, беклари Авазжонни жуънатмоқчи бўлибди. Чамбилнинг ҳамма қиз-хотинлари том-томнинг бошида туриб томоша қилиб турибди. Авазни Чамбилдан чиқариб; «Ой бориб, омон кел», деб жуънатиб юборди.

Аваз жуънагандаи сўнг, Аҳмад сардор, йигитларини йигиб, маслаҳат қилиб айтди: — Гўрўгли отини Авазга берди: остига мингандир Гиротни, ҳар ерга бореа топади муродни. Шу баччагарнинг бор гайрати; бир кунлари Маликани олиб келар, кейин номи бекликка уят бўлар. Ҳов йигитлар, бир наъра шер бормисан? Аваз йўл билан кетди, сизлар тиклаб йўл тортсанглар, олдидаи ўтсанглар, Аваздан илгари Полонон тоғига етсанглар. Авазни етсанглар, ўлка қилиб Гиротни минсанглар, Торкистондан Малика парини олиб келсанглар. Гўрўгли Малика билан овора бўлиб қолар; шунда юртни ўз қўлимизга олсак. Бир наъра шер бормисан?

Асад, Шодмон деган ботирлар бор эди. Шодмони найманининг ботири эди. Асади қипчоқнинг ботири эди. Асад мерган парли ёй тортар эди. Шодмон мерган ашрафи милтиқ отар эди. Бу иккови ҳам Чамбилда дафтари мерган эди, улар қушнинг кўзидан отар эди. Илгаридан ов овлаб юриб, йўлнинг тутасини кўрган эди. Асад, Шодмон: — Бу хизмат биздан бўлсин, — деб иккови Гаждим, Маждим деган отларни миниб, ашрафи милтиқни осиниб, парли ёйни эгарининг қошига солиб, Авазжон йўли билан кетди, бу икки мерган йўлнинг тутасини олиб, Авазининг олдини тўсиб, қистаб йўл тортди.

Дубулга бошда дингкиллаб,
 Карк кубба қолқон қарқиллаб,
 Тилла поянак урулган,

Узангиларда ширқиллаб,
 Равшан кўзларин ёшлаб,
 Урди қамчини қулочлаб,
 Остидаги маждим оти
 Иргир эди яшин ташлаб.
 Тоғларда бордир заранги,
 Эғнида бордир паранги,
 Ойлар ҳам тошдай қоронги,
 Шуйтиб мерганлар йўл тортди.

Бедов отга қамчи чотди,
 Урган қамчи симдай ботди.
 Остидаги бедов оти,
 Кеча-кундуз шабгир тортди.
 Ҳавода бор ёруғ юлдуз,
 Дарёда ўйнайди кундуз,
 Мерганлар қилди ғайратни,
 Йўл тортди уч кеча-кундуз.

Чамбилдан чиқиб, уч кеча-кундуз йўл юриб, Полопон тоғига етди. Тоғнинг белини мерганлар кўрди. Авазнинг оти ҳали бу ердан ўтгани йўқ экан. «Аваз биздан кейин экан», деб бир арчанинг панасига отларини бойлаб ташлаб, бел бўғоридан келгудай, ўзлари пана бўлгудай ерни ковлаб, ашрафи милтиқни ўқлаб, парли ёйни қўлига олиб, Авазнинг йўлини тўсиб ётди. Пешини вақтида Авазхон ҳам Полопон тоғининг яқинини олиб етди. Шунда Гўруглининг Гироти қадамни бир босиб бораётир. Авазхон бунга тепсиниб, жайрагур тўппайтиб туриб қолди, деб буларнинг борлигини билмай бораётир. Мерганлар қараса, Авазхон ирғалиб келаётир. Авазни кўриб, Шодмон мерганга Асад мерган қараб, бир сўз деб турибди:

Хабар беринг, Шодмон ака,
 Энагарин отсаммикин,
 Устига минган мардини,
 Дам шу дам, сулатсаммикин?

Остидаги Гиркўкини,
 Ўлка қилиб кетсаммикин?
 Торкистонга етсаммикин?
 Ойим Маликани олиб,
 Бир куни Чамбилга келиб,
~~Саломатлик~~ ~~бешкаш~~ қилиб,
~~Насаб~~ ~~чиқар~~ ~~таъмин~~ етсаммикин?

Бу сўзни эшитиб, Шодмон мерган айтди: — Икковимиз Авазни ўлдирамиз деб келганмиз, агар қўлингдан келиб Авазни ўлдирдинг-у, мен сенинг қўлингдан айириб олаётиманми? Сен Авазни отиб ташласанг, сенга ора тушиб айириб олаётган одам йўқ.

Шунда Асад мерган: — Ундай бўлса отмоқ фақирнинг тани-да, — деб қўлига ёйни олди:

Ғамли кунда тортар эди оҳу вой,
Шиқирлатиб қўлга олди парли ёй,
Ғап эшитинг мерганларнинг ишидан,
Парли ёйга шундай ўқни солади,
Чоқлади Авазни қордай тўшидан.
Жафо тиги бу кун жондан ўтади,
Айрилиқ ханжари бағрин йиртади.
Яшиндай бўб ёйнинг ўқи етади;
Кўринг, бекининг назаркарда Ғироти,
Қирқ газ ўқдан баланд сачраб ўтади.
Жазойилга олов берди Шодмонхон,
Шодмон мерган бўшатгандир баланддан,
Назаркарда бекининг оти қаради,
Жазойилнинг ўқи баланд келади,
Таппа тушиб бедов ётиб қолади,
Қирқ газ баланд бошдан ошиб боради,
Икки ўқдан Аваз омон қолади.

Ана энди, Аваз, «бу қандай аломат бўлди», деб ҳар тарафга қаради. Ўзи билан бирга юрган мерганларни кўриб, даргазаб бўлиб, илон тилли Исфаҳон қилични яшиндай қилиб, ғилофдан сугуриб олиб, мерганларга сиёсат қилиб, бир сўз айтиб бора берди:

Шундай бўлди менга ҳақдан фармонлар,
Чамбилбелда бирга юрган мерганлар,
Не сабабдан отим ўққа бойладинг?
Кўзингдан тўкарман қонли ёшингни,
Қилич уриб кесай тандин бошингни,
Сулатай, мерганлар, гавда-лошингни,
Кўролмайсан қавму қариндошингни,
Не сабабдан отим ўққа бойлайсан?!
Мерганлар, эшитгини айтган сўзимни,
Кўролмайсан энди ўгил-қизингни,
Икки мерган, сенга ўлим лозимдир,
Не сабабдан отим ўққа бойлайсан?
Асад, Шодмон нега кўнглим бўласан,

Душман бўлиб, йўлим тўсиб келасан,
Ўқазонг етди — икковинг ҳам ўласан,
Не сабабдан отим ўққа бойлайсан?

Авазнинг сиёсатида икки мерган такбиридан адашиб,
нима деярини билмай, Авазга қараб бир сўз деб турибди:

Ўз элингда шоҳнинг гамини еб эдик,
Қўрқоқмикин, ботирмикин деб эдик,
Пахтабанд бўнатиб ҳазил қиб эдик,
Ҳазилимни кўнглингга олма, Авазжон.
Отга солдик арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийрди,
Қилармидик, қилмасмидик ҳазилни,
Чамбилда Гўрўгли отанг буюрди.
Бизлар ҳам Чамбилда дафтари мерган,
Учиб юрган қушининг кўзидан урган,
Бир четини, Аваз, ўзинг ҳам кўрган,
Пахтабанди қиб-е ҳазил ҳам қилган,
Ҳазилимни кўнглингга олма, Авазжон.
Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Бизларни, Авазжон, душман билмагин,
Ғам билан саргайиб гулдайин дейдар.
Бизлар сенинг бек отангга хизматкор,
Отангининг амрин қилган мерганлар,
Ҳазилимни кўнглингга олма, муқаррар.

Бу сўзни Авазжон эшитиб мерганларга: — Ундай бўлса мен ботир эканманми, қўрқоқ эканманми? — деди.

Мерганлар: — Авазжон, сиз ботир экансиз, — деди.

Аваз: — Ҳа, мен ботир бўлсам, қайтиб кетаверинглар, — деди.

Мерганлар ўйлаб фикр қилди: «Бу ерда қулайга туширолмадик, бирор ерда қулайга туширсак, ўзи билан бирга бўлсак», деб: — Авазжон, борадиган еринг яқинми, узоқми? Биз ҳам бирга бориб келсак, фасли баҳона жаҳонни сайр этиб, кўриб келсак, — деди.

Авазжон айтди: — Сизлар қайтиб кетаверинглар. Сизларнинг фойдаларингдан зиёларингиз кўпроқ тегиб қолар.

Мерганлар айтди: — Авазжон, бизларнинг нима зиёни-миз тегади? Отингга мингаштир демасак, жон харжи бер демасак, ўз отимиз, ўз харжимиз.

Авазжон: — Ундай бўлса, йўл бошлапглар, — деди.

— Сиз турганда бизларга йўл бошламоқлик печук, — деди.

Аваз илгари, мерганлар орқасидан Торкистон шаҳрини,
Малика айёр парини излаб юра берди. Қорама-қора бора-
ётиб, [мерганлар] анча орқада қолиб бораётиб эди. Асад
мерган Шодмон мерганга қараб бир сўз деди:

Хазон бўлиб богда гуллар сулади,
Шум фалак бошига савдо солади,
Шу вақтда чоқласак қандай бўлади?..
Кўзидан тўкайик селоб ёшини,
Қарга-қузғун есин Аваз гўшини,
Ўлжа қип минайик асини қушини,
Сулайтайик унинг гавда-лошини,
Бораётир Аваз ўғлон беҳабар,
Кейинидан чоқлаб олсак муқаррар,
Армон билан ўлар Аваз зўрабор,
Бу сўзларни айтди энди мерганлар.
Шу замон англади Аваз зўрабор,
Отнинг тизгинини тортди, муқаррар,
— Қистаб юринг энди, мерган ботирлар!
Авазнинг кейинидан етди мерганлар.
От тизгинини тортди Аваз помдор,
Илгарига ўтди икки мерганлар,
Авазнинг баҳодирлик номи бор.
Тоша келар Авазхоннинг ғайрати
Шундай булар сипоҳининг одати,
Қўлида ярқиллар кескир пўлати,
Ҳар замон мерганларга қилар сиёсатди,
Қолмади-ку, мерганларнинг тоқати,
Чув, деб Ғиркўкка қамчи чатди.
Мерганларни қувиб чўлда йўл тортди.
Чамбил элда Аваз ўғлон туради,
Ҳар на қилса қисматдагини кўради,
Мерганларни қувиб солиб олдиға,
Изғор чўлда қувиб кетиб боради.

Қирқ кеча-кундуз йўл тортди, ҳориб мерганларнинг ма-
заси кетди, беш юз тоғнинг тўққинини Очгаза Дарбанд
тоғига етди. Асад, Шодмон чечиниб ётгандан кўзи уйқуга
кетди. Ҳориб, чарчаб қуниб ётди. Авазхон бувунчоғи билан
ечинмасдан ётди, ухламоқчи эди, оти тишлаб ухлатмади.
Аваз айтди: «Чамбилда хон Гўрўглибек отам айтар эди:
«Шу Ғиркўк от, миниб юрганда, қабатидаги жўраси кейи-
нида бирор ғаним душмани бўлса, шу от тишлаб ухлатмас
эди», — деб. Менга ё шу иккови душман, ё булардан бошқа
ҳам душман бор, ниманки бўлмаса, мени от ухлатмайди.
Бу тоғни Дарбанд тоғ дер экан; нарёғини Бадбахт чўл

дер экан; кел-е, шу тоғнинг бошига чиқиб Бадбахт чўлига қарайин, агар Дарбанд тоғининг нар ёғида, Бадбахт чўлда бирор душман бўлмаса, келиб шу икковининг бошини олайин. Бадбахт чўлда душман бўлса унинг билан бўлайин.

Аваз бу ўйни ўйлаб, отланиб, Дарбанд тоғининг бошига чиқиб қаради, Бадбахт чўлда бир нарса, Авазнинг кўзига гивирлаб кўрипа берди. Авазхон: «бу кўринган қандай қора экан, бунга бориб келай, қандай жой экан, кўриб келай, аниғини билиб кетай»,— деб ўйлаб бораётиб эди, олдидан бир газадан лоп этиб бир одам чиқиб қолди. Қаради: бир филни минган, икки оёғи чим ерни омондай тилган, соқол-мурти ўсиб кетган, аймашиб келиб, оғзи-бурнини босиб кетган.

Аваз бунинг қадди-қоматини кўриб, таваккал қилиб, йўлдан четга чиқиб турди: «Кел-е, бундан бир савол сўрайин, қайси мамлакатга бораётган экан, билайин»,— деб сўз деди:

Сен эшитгин менинг айтган тилимни,
Бошингга соларман қайгу-зулмни.
Менга баён айла борар элингни,
Фил минган армани, қайда борасан?!
Остимда бедовим ўйнар юз алвон,
Сўзимни эшитгин /фил минган/ душман.
Давлатимдан шоли-шолдам ўрайин,
Борар мазгилингни сендан сўрайин,
Фил минган армани қайда борасан?

Бу сўзни Аваз айтди, кофирнинг қулогига етди. Қиприги, қошларини туриб, чўғариб қараса, олдида бир ёш бачча: «Қайда борасан»,— деб сўз сўраб турибди. Фил минганининг кўнглига келди: «Бу, ўроқчига ош бериб келаятган ёш бола экан. Бизнинг подшоларимиз: «Ўзбакнинг чивиндайи ҳам дўқчил бўлади, дўқидан кўрқма»,— деб эди. Дарвоқе, подшомизнинг айтгани рост экан. Шундай баччалар менинг тарзимни кўриб, кўрқиб, шайтонлаб қолмай, мендан «Ўаёққа борасан?» — деб гап сўрайди; айтганда нима гапини билар экан бу,— деб бир сўз деди:

Юрган йўлинг адир эмас, жўнағар,
Найза тегса оқ баданга қон оқар,
Биров ўнгга, биров сўлга юради,
Сўраб сенинг не ишинг бор, энагар?
Ошиқнинг фаҳмидир қоронғи кеча,
Йиғласам, ҳолимга йиғлар бир неча,
Биров ўнгга, биров сўлга юради,

Мендан савол сўраб ишларинг қанча?!
Мишиб юрган чигирткадай отинг бор,
Қумурсқадай сенинг бир жасадинг бор,
Тур йўқол, йўлингга боргини энағар.
Остингга мишибсан кўк ола тойди,
Ола тойинг менга таътил бўлмайди,
Сендай одам резгиси ҳеч қолмайди,
Тур, йўлингга бора бергин, энағар!
Мендайин номдорнинг кўнглим бўласан,
Сен ўзингни одам чоқлаб турасан,
Одам резги армон билан ўласан,
Кета бергин, ёш боласан, ўласан,
Има учун йўлим олиб турасан.

Бу сўзни Авазхон эшитиб, бир сўз деб турибди:

Қозининг олдида шабгир пойиби,
Йиғитга панд берар отинг майиби,
Сўраганининг ҳеч бўлмайди айиби,
Фил минган армани қайда борасан?
Филни мишиб гайрат билан юрасан,
Хабар бергин қай шаҳарга борасан,
Ёлгон айтма, сен бадбахт, ўласан.
Худо дейин, яратганга йиғлайин,
Нор кесар олмосни белга чалайин,
Ёлгон айтсанг бошингни олайин,
Борар мазгилиниги сендан сўрайин.
Фил минган армани қайда борасан,
Бадбахт, кофир, сенга бермайман омон,
Соларман бошига қайгули туман,
Бу сўзларни сенга айтди Авазхон.
Борар еринг айтгин менга, сен душман.

Бу сўзни эшитиб: — Бу мендан борар еримни қайта
сўрай берди, энди айтиб кетайин, қайсар экан, — деб бир
сўз айтиб тургани:

Отга солиб арна билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийирди,
Арботинининг шоҳи бизни буюрди,
Мени сўрсанг, Арботиндан келамап.
Сафар қилиб Чамбил элга борамап,
Чамбилнинг юртини вайрон қиламап.
Гўрўглининг тандап бошин юламан
Ўлка қилиб Ғиротини оламан.
Авазхондай ўглини олиб келамап,

Авазхонни косагул қиб юраман,
 Авазнинг хуштори ўзим бўламан.
 Эшит Мақотилнинг айтган сўзини,
 Олиб келсам Чамбилнинг Авазини,
 Шоҳим берар юз бешга кирган қизини.
 Шу хизмат деб Чамбил элга бораман,
 Чамбил юртин ебир-есир қиламан,
 Қайтиб келиб шоҳ қизини оламан.
 Шоҳ қизи билан ўйнаб-куламан.
 Ростин айтсам шу хизматга бораман.
 Сўзимни сўрасанг, эй ёш ўғлон,
 Ўзбаклар юртига бермасман омон.
 Шу учун ўзбакка қиларман охир замон,
 Авазин Чамбилдан олиб келаман,
 Бу сўзларни сенга айтдим бегумон.

Авазхон бу сўзни эшитиб: «Бу ёмон кофир экан. Шу тарзда Чамбилга борса, Чамбил элининг туриюғини галвирдан ўтказиб кетар. Отамнинг оти менда бўлса, ёби отлар урушида ҳожат бермаса. Энди таваккал, овлоқ ерда бунга маълум қилайин», — деб Авазхон ўзини маълум қилиб, бир сўз деб турибди:

Чарқиллаб учади кўлларнинг гози,
 Чўлларда кўп бўлар улоғман қўзи,
 Остимда иргийди Ғиркўкдай този.
 Сўзимни эшитгин, Арботин бози,
 Мен бўламан Гўрўглининг Авази.
 Чамбил элда элининг гамин еб эдим,
 Сендай зўрни излаб шикор қиб эдим,¹
 Мен ҳам Арботинга борсам деб эдим.
 Душман излаб элдан чиқиб келганман!
 Чамбилбелда мен ҳам бекман, тўраман,
 Йор кесар олмосни белга чоламан,
 Излаганга сўраганинг бўламан,
 Овлоқ ерда сенга дучор келаман,
 Чамбилбелнинг Авази ўзим бўламан,
 Мен ҳам Арботинга излаб бораман,
 Қўлингдан ҳар нима келса, кўраман.
 Қалпоғи манглайга тўрт энли ботган,
 Ун саккиз юз хотин олиб—
 Дунёдан мужаррад ўтган,

¹ қилиб эдим.

Ҳасан бобо хизматига борамаи,
Шоҳнинг юз беига кирган қизини
Ҳасан Қулбар бобомга обкеб берамаи,
Чамбилбелдан шу хизматга борамаи,
Арботин шаҳрини гораи қиламаи,
Чамбилнинг Авази ўзим бўламаи.

Бу сўзни Мақотил эшитиб: — Ўзбакнинг тати чапаниси шунча экан. Бу ҳам ўзини Аваз қилиб ётир. Мен Авазхонни кўрмасам ҳам таърифини эшитганман. Сен ўзингни Авазхонга менгзама, — деб бир сўз деди:

Ҳамоллари ойи кундан голибди (р),
Кўрганларнинг бежой ақли олибди,
Кўрмасам ҳам таърифини эшитдим,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.
Қийғир деган қуш учади қияда...
Ҳусни кўрсанг, шоҳлардан ҳам зиёда,
Ҳамоллари ойи кундан зиёда,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.
Авазхонман деб лофни урасан,
Одам резги армон билан ўласан,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама,
Чамбилнинг Авазин худой урдими.
Той устида чивиндай бўб жалпайиб,
Гўрўғлининг отини худой урдими —
Шундайгина кўк ола той бўлиб,
Кўрмасам ҳам таърифини эшитдим.
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.
Зуваласи ортиқ тушган лойидан,
Авазхон деб тилар эдим худойдан,
Ҳамоли голибди осмонда ойдан,
Кўрмасам ҳам эшитганман Авазин,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.

Аваз бу сўзни эшитиб: «Менинг Аваз эканлигимни билмади, ишонмади; энди бу кофирга Аваз эканлигимни билдирайин», — деб Мақотилга қараб, бир сўз деди:

Майдонда иргитай аспир-қушини,
Қамсаб кесай душманларнинг бошини,
Солайинми Алининг савашини,
Мақотил, кўр, Авазхоннинг ишини.
Остимда иргийди Гиркўкдай тулпор,
Ўзга деб, Мақотил, бўлма беҳабар,

Гайратимдан йиғлар сендай кофирлар,
Савашли кун мен мингингга баробар.
Отим Аваз, ўзим мисли аждаҳор,
Ишқирсам дамимга кетар душманлар,
Майдон бўлса мен сотарман ширии жоп,
Олмосимдан қуяр эдим қирмиз қон.
Гўрўгли ўғлиман, отим Авазхон,
Чаңғалимдан қутулмогинг кун гумон.
Армон билан ўлар бўлдинг, эй душман.
Нор кесар олмосни қўлга оламан,
Кўрмаган куиларни сенга соламан,
Танимасанг, кофир бошинг оламан.
Дод айласанг эшитмасдан сўзингни,
Ҳар бобдан ¹ уяман икки кўзингни,
Бадбахт душман, сенга ўлим лозимдир!
Таптайини сенга мен Авазингни.

Бу сўзни фил минган душман эшитиб: «Бу Авазман деб айта беради, Аваз бўлса Аваздир-да, узоқдан таърифни борар экан-да. Бу Аваз бўлса, миниб юрган тойи Гўрўглининг Ғироти шу. Энди менинг ишим йўлдан битди; Чамбилга бормайман. Излаганим Гўрўглининг оти билан Авази эди. Шу ердан олдимга солиб ҳайдаб, Арботинга бораман, деб кўнглида ўйлаб, Авазга қараб, бир сўз деди:

Аваз деб югурдим сенинг изингдан,
Қуралайдай келган жоду кўзингдан,
Бир бўса бер, Аваз оқча юзингдан.
Ғап эшит, Авазхон, айтган тилимдан,
Худой ўнглаб чиқиб қолдинг йўлимдан,
Ароқ ичиб юрай сенинг қўлингдан.
Юр энди, Арботин бирга, Авазхон.
Бизман бирга Арботинга борасан,
Ҳар кеча бобойингга базм берасан,
То ўлгунча косагул буи юрасан,
Юр энди Арботин бирга, Авазхон...
Арботинда мен ҳам бекман, тўраман,
Арботинга сизни олиб бораман.
То ўлгунча сизни олиб юраман.
То ўлгунча косагул қиламан,
Юр энди, Арботин бирга, Авазхон.
Толқошовлик қилиб буида турмагин,

¹ боб билан

Сен кулимсиб мени ошиқ қилмагин,
Узоқ яша, кўн йилгача ўлмагин,
Юр энди, Арботин бирга кетамиз.

Авазхон бу сўзни эшитиб, газаби келиб, Мақотилга қараб, Авазхон бир сўз деди:

Аё кофир, билиб сўзла сўзингни,
Тилларинг сугуриб, ўйй кўзингни,
Танидингни бу қўчқор Авазингни!
Аваз эканимни ўзинг биласан,
Манманлик билан буида турасан,
Ундай деб очма сен ғайри огзингни,
Танидингни бул шуиқор Авазингни.
Ханжар чекиб, мен кесарман бўғзингни...

Мақотил бу сўзни эшитиб, Авазга қараб айтди: — Сен биз билан урушадиганга ўхшайсан. Иккови шу майдонда урушмоқчи бўлиб турибди.

Авазхон айтди: — Бобо, сиз катта экансиз, уруш, калтак навбати сиздан бўлсин.

Мақотил айтди: — Менга навбат бериб нима қиласан, бир урсам ўлиб қоласан, аввал сен ур.

Унда Аваз: — Сен ёввойи экансан, менинг ўлган-ўлмаганим билан ишинг бўлмасин. Сен катта экансан, навбатни сенга бердим, — деб ўзи қалқонни бошига жомилиб турди. Бобойнинг уч ботмон калтаги бор эди, шуни кўтариб: — Хабардор бўл, Аваз, ё Лот! — деб Авазининг бошига урди... калтаги тариқдай бўлиб тирқираб кетди. Яна олти ботмон чўян калтаги бор эди, буни ҳам «ё Лот, энди, Аваз, ўлдинг!» деб сиёсат қилиб урди... калтаги тариқдай бўлиб тирқираб кетди. Яна тўққиз ботмондан бўлган калтаги бор эди. Буни ҳам кўтариб: «Аваз, энди ўлдинг, хабардор бўл, ё Лот», — деб сиёсат қилиб урди... Калтак тариқдай бўлиб тирқираб кетди. Мақотилнинг навбати ўтди. Авазнинг навбати етди. Аваз илон тилли олмос-пўлатини шириллашиб ғилофдан сугуриб олди. Буни кўриб Мақотилнинг туси қочди, ранги заъфарондай бўлиб қолди. Шунда Аваз ўн етти газ олмос пўлатини қўлига олиб етиб борди. Бобо айтди: — Аваз ўғлим, тўхта. Аваз айтди: — Мени тўхтатиб нима қиласиз? Бобо айтди: — Менинг умид билан тўққиз қават қарқ терисидан қилган қолқоним бор, шуни бошимга жомилиб турайин. Аваз: — Хайр, жомилиб турунг, — деди. Бобо қалқонини бошига жомилиб турди. Авазхон «Облоху акбар», деб қўлидаги олмос-пўлатини қулочлаб бобойнинг бошига

урди. Олмос бобосининг бошидан ўтиб эмчагигача кесиб бориб турди. Яна дарғазаб бўлиб қўлидаги олмосни сугуриб олиб, қулочлаб урди, Мақотилнинг ўзидан ўтиб, филининг ҳам ярмидан кесиб ўтиб ерга ботиб турди. Мақотил икки бўлиниб, ағнаб қолди, қони дарёдай оқиб кетди...

Авазхон буни ўлдириб, кўкайи ўсиб, кўтарилиб, отидан тушиб, яёв бўлиб, Мақотилнинг қадди-қоматини кўриб, жа-садига қараб, ҳеч ерда бундай душман ўлгани йўқ, деб ўз шаънига бир сўз айтиб турибди:

Қийгир деган қуш ўлтирар қияда,
Не кўриб кечирдим фоний дунёда,
Ғайратимдан шоҳлар юрар пиёда,
Қилган ишим ҳар одамдан зиёда.
Бизлар кўрдик Қисакўзнинг зўрини,
Уч йил кеб қамади Чамбил элини,
Гўрўглибек чиқиб қирди бариши,
Ўлжа қилиб олдиқ молу зарини,
Шу урушда бундай душман ўлган йўқ.
Майдонда чиқарди Гирининг бувини,
Қонга бўяб Зарчашманинг сувини,
Йиқитди Бектошнинг беш минг тувини,
Шул урушда бундай душман ўлган йўқ.
Ҳасан ўғлон от белига минганда,
Арзирумдан Хон Даллини олганда,
Догистонда уч ой уруш бўлганда,
Шу урушда бундай душман ўлган йўқ.
Юсуф султон отга қамчи солганда,
Иромондан Хиромонни олганда,
Тошотар полвоини побуд қилганда,
Етти йил тинмайини уруш бўлганда,
Шу урушда бундай душман ўлган йўқ.
Не кўриб кечириб фоний дунёда,
Қилган ишим ҳар одамдан зиёда,
Ҳар урушда булар душман пиёда,
Ҳеч урушда бундай душман ўлган йўқ.

Бу сўзларини айтиб, нарироқ бориб қараса, олдидан йиғир-ма тўрт шаҳарга борадиган кўп йўл чиқди. Бу йўлларининг у ёғига, бу ёғига қаради. Қараса, бир йўлда байроқ-байроқ кўп лашкар келаётир — сопи йўқ. Келаётган лашкарбошлар-ри ҳам Авазини кўрди. Ораси яқин қолган экан, бири-бирига қараб турди. Аваз: «Бу лашкар қандай лашкар экан», деди.

Бу лашкарлар Арботиндан келаётган эди. Бу лашкарнинг

лашкарбошлиғи ҳалиғи фил минган полвон эди. Чамбил юртига, Гўрўглининг устига қўшни тортиб бораётган эди.

Лашкарбошилари айтди: «Гўрўгли битта ё иккита бўлиб юрар эмиш, деб эшитар эдик. Бу — тайин Гўрўглига ўхшайди, — деб лашкар туриб қолди, «келаётган одам Гўрўгли бўлмаса, фил минган полвондан бу ёққа омон ўтмас эди. Бу — тайин Гўрўгли экан, фил минган полвонни ўлдириб, бу ерга келаётир», — деб булар ҳам уруш асбобини тайёрлаб туриб қолди.

Авазхон бу чорраҳа йўлда уруш бўларини билиб, Ғиротнинг айил-пуштанини маҳкам тортиб, совут, қалқонни жомилиб, отига миниб урушга тайёр бўлиб, лашқарга қараб, бу сўзни айтиб, юзланиб бора берди:

Икки дунёда ҳамроҳим,
Марди майдоним, ё Али,
Изларман сиздан мадад,
Чобуксуворим, ё Али.
Етти ёшда эр атанган,
Йигирмада шер атанган,
Тогларни отиб юборган,
Дулдулсуворим, ё Али.
Йигит пири Шоҳимардон,
Мадад беринг шерияздон.
Бу дунёни барбод этиб,
Комил пирларни ёд этиб,
От қўйди душман устига.
Тогдаги шердай оҳ уриб,
Йўлбарсдай бўп чопиниб,
Халилулло, оллоҳу акбар.
От қўйди душман устига,
Қарамай баланд-пастига,
Олмос олганди дастига,
Ярашиққа тикиб хотир,
Фаранг милтиқ патир-патир,
Отилди майдон ичинда.
Чаппалашиб сатта ботир,
Тўкилди майдон ичинда.
Қўрганларнинг ақли кетиб,
Яна кўрсам деб бўлиб интиқ,
Огзи катта қора милтиқ
Отилди майдон ичинда.
Бедовга заррин айиллар,
Қилганга душман қойиллар,

Шабнам милтиқ, жазойиллар,
Тўп бузар майдон ичинда.
От чопади аста-аста,
Қўпдир душман, даста-даста,
Уруш бўлди, чопар аста
Қон тукар майдон ичинда.
Саф-саф туриб ақли хўплар,
Аждоҳодай катта тўплар
Ишқирар майдон ичинда.
Душманларнинг ақли шошди,
Ота боладан адашди,
Авазхон танҳо савашди,
Қон тукар майдон ичинда.
Қилич келар алаб-ялаб,
Истар кўнгил қилар талаб,
Олтин коса, гулгун шароб
Ичилди майдон ичинда.
Асли този не бедовлар
Кетди эгасиз бош олиб,
Чодир-чаман, либослар
Қолди шундайин тўшалиб.
Ҳар дараси мурдага тўлиб,
Қон деганинг селдай бўлиб,
Тоғ аскарин чалди туман,
Душманларга бермай омон,
Шул сабабдан бек Авазхон
Қон тукар майдон ичинда.
Тинмай оқар кўзнинг ёши,
Кесилар душманининг боши,
Шулдир Авазнинг савашин,
Қон тукар майдон ичинда.
Авазхон майдонда танҳо савашди,
Ғайри душманининг ақли шошди.
Аваз душманларни қувиб тўплаб,
Авазнинг кўнглига менманлик тушди,
Авазнинг кейнидан шайтон етишди.
Авазнинг кўнглига бу сўз тушди:
Учраса ёрнинг марди,
Кўзга дори пойи гарди.
Бизлар Чамбилнинг жўмарди,
Қирмаганлар номард бўлсин!
Учраса ёри Қабил,
Ҳар маҳал ваъдадан тобил,
Майдонли кун пўлат добил,
Туймаганлар номард бўлсин!

Йигит пири хазрати Довуд,
Оқ кировка, олтин совут
Киймаганлар номард бўлсин,
Душманларнинг мурдасини
Уймаганлар номард бўлсин,
Олмасидан қизил қонни
Ўймаганлар номард бўлсин!

Эрлик билан бу майдонга
Ўрмаганлар номард бўлсин!

Ўилич силтаб, бедов қистаб,
Турмаганлар номард бўлсин!

Бул сўзни айтиб Авазхон,
Дафта-дафта қочиб душман.
Душманларнинг ақли шошди,

Аваз ўғлон бунда танҳо савашди,
Байдоқ-байдоқ яна лашкар етишди.
Аваз ўғлон бу лашкари кўради,
Ғиротиға аччиқ қамчи солади,
Байдоқ-байдоқ лашкар келиб олади,
Аваз ўғлон бу ўртада қолади.

Ҳафо тиғи букуп жондан ўтади,
Ўйрилиқ ханжари бағрин йиртади,
Шакаман душманлар чоқлаб отади,
Ҳазойилнинг ўқи туйраб ўтади.

Авазхоннинг қадди-бўйи букилди,
Ўўздан ёши қатра-қатра тўкилди,
Шу савашда юриб эди Авазхон,
От ёлини ушлаб бу мард йиқилди.

Тўхтаб қолди Ғуруғлининг Ғироти,
Ғариб бўлди Ғуруғлининг фарзанди,
Ҳеч кимсага келмай қолди ҳолати.
Бир оллога етар марднинг нолаеси,
Ғариб бўлди Ғуруғлининг боласи,
Ҳазойилнинг ўқи етиб Авазга,
Оҳ тортиб йиқилди Чамбил тўраси.

Ботинолмай туриб қолди кўп душман,
Ичи тўлди, юракка бўлди кўп армон,

Ярадор бўлди-ку бекнинг фарзанди,
Қолмади-ку Авазхоннинг тоқати.

Кўринг назаркарда бекнинг Ғироти
Мардим қилса душманларда, уят-да,
Олдига ташласа ёл билан суяр,
Кетинга ташласа қуйруқман суяр.
Майдондан бурилиб назари тулпор,
Тоққа қараб жунай берди жонивор,
«Бу баччагар бизга ҳийла қилар», деб
Ботинолмай бораётир кофирлар.
Яра тегди Чамбилнинг гуччоғига,
Баракалла бекнинг тубичоғига.
Неча ул душманга Ғирот рад бериб,
Авазни обкетди Хулкар тоғига.
Фалак титрар Авазнинг нолишига,
Қўзлар губор бўлар оққан ёшига.
Қўп душманга минган оти рад бериб,
Олиб чиқди Авазди тоғнинг бошига.

«Ғирот жонивор Авазнинг ярадор бўлганини билиб, йиқилиб қолмасин, йиқилиб қолса менга кўп ёмон таъна ишлар бўлади, деб кейинга кетайин деса, қуйруғи билан суяб, илгари кетайин деса, ёли билан суяб, Авазхонни авайлаб, аста-аста суяб олиб Хулкар тоғининг юқори баланд чўққисига олиб чиқди. Ул тоғнинг чўққиси така-ёвмит, туркман отидан бошқаси чиқа олмайдиган ер эди. Буни душманларнинг лашкари кўриб, вақти хуш бўлиб, «То бу тоғни қулатиб, йиқиб олмасак бўлмас», — деб бир хили тўпни ётқизиб, бир хили қўлига метинини олиб тоғни қулата берди, дунё кўп талотўп-шовқин, ғалва бўлиб кетди. Бу ғалва билан уйқуда ётган Асад мерган билан Шодмон мерган уйқудан уйғонди. Қараса, олдида Аваз йўқ. Қайёққа кетди, деб қараса тоғнинг сиртида тутушнинг буруқсагани кўринди. Тўплар гумбирлаб, отилиб, товуши дунёни бузгундай бўлиб бораётир. Бу буруқсаганларни, бу аломатларни кўриб, Асад мерган Шодмон мерганга қараб, бир сўз деб турган экан:

Шодмон ака, эшит айтган сўзимди,
Кўролмай ўларман ўғил-қизимди,
Энди турмай бундан кетмоқ лозимди (р),
Англа, оға, менинг айтган арзимди.
Изламаймиз Авазхондай турани,
Журиг, оға, Чамбил элга борайик.

Хазон бўлмай богда гуллар сўлибди,
Аваз бориб, танҳо саваш қилибди,
Тогнинг нарёгига лашкар келибди,
Қун туман, илғовли қунлар бўлибди,
Жўринг, ога, Чамбил элга бораёйик.
Душманлар кесмасин тандан бошимни,
Сулатмасин гавда билан лошимни,
Кўрса албат қилар меининг ишимни,
Бориб кўрай элда тенгу тўшимни,
Жўринг ога, Чамбил элга жўнайик.

Бу сўзни Асад мергандан эшитиб, Шодмон мерган Аса,
мерганга қараб, бир сўз деди:

Майдон бўлмай бедов отлар чошилмас,
Қун чошилса, хаса тулнор совулмас,
Излаганда бундай майдон тошилмас,
Жўргин, Асад, ният майдон, бораёйик.
Майдонда кесилар душманингни боши,
Қиёматча булар марднинг савашни,
Бу майдондан қочган номарднинг иши,
Жўргин Асад, ният майдон, бораёйик!
Бу ишларни қилган Чамбил Авази,
Ўлсангиз шаҳид, ўлдирсанг рози,
Бу ишларни қилган бекиниги ёлғизи,
Жўргин, Асад, ният майдон, бораёйик.
Сенга айтай мен сўз билан жавобди,
Душмандан шаҳид ўлмоқ савобди.
Мард йиғит олдида майдон чиққан сўнг
Номард бўлиб, қочмоқ бизга не бўпти,
Жўргин, Асад, ният майдон, бораёйик...
Чамбил элда баҳодирлик қиласан,
Гуруғлидан оту аником оласан,
Майдон кўриб қандай қочиб борасан,
Чамбилда сўраса баҳодир беклар,
Уялмайин қандай жавоб берасан?
Жўргин, Асад, ният майдон, бораёйик!

Бу сўзни эшитиб, Шодмон мерганга қараб Асад мерган
бир сўз деб турибди:

Шу қунларда сўфи-дарвеш бўлибман,
Ғайри динини воллоҳ, юзини кўрмай, деб
Кеч-қундуз аҳду паймон қилибман,
Жўринг, ога, Чамбил элга жўнайик.

Борар бўлсанг, Шодмон ога, бора қол,
Увол-савобингни ўзинг ола қол,
Ўлдирсанг ҳам мен бормайман, қўя қол,
Журиг, ога, Чамбил элга юрайик.
Мендайин ўғлоннинг кўнглини бўласан,
/Синамаган ёвда/ нима қиласан,
Қазом етиб ўлиб кетсам майдонда,
Сен менинг қонима зомин бўласан,
Журиг, ога, Чамбил элга жўпайик.

Бу сўзни Шодмон мерган эшитиб: — Мен бир ўзим ёл-
ғиз майдонга борадиган бўлсам, аввал сени ўзим ўлдириб,
ўнгра ёлғиз ўзим борайин деб қўлини олмос-пўлатига уза-
либ, қиличчи қўлига ола берди. Шодмондан Асад мерган
қўрқиб: — Ундай бўлса, юрсанг юра бер, майдонга бора-
миз, — деб мерганнинг орқасидан юра берди.

Иккови бирга-бирга тоғнинг бошига чиқиб қараса, тоғ-
нинг у тарафида душманининг кўп лашкари бор. Буни булар
кўрди. Асад мерган айтди:

— Эй, Шодмон ака! Бу душман кўп экан, уларнинг устига
босиб бормоқ мушкул-да. Лекин булар ҳам ўзлари кўп
баҳодир-зўрабор эди. Урушни кўп кўриб, урушдан тайсал-
лаб қолган эди. Урушга кирганда, лак-лак лашкарлар билан
дар қайсилари баробар урушар эди, ҳийлайи ҳийлагаар бўлиб
қолган эди. Душманларга узоқдан кўриниш бериб, Асад
мерган бу сўзни айтиб бораётир: — Душманга сиёсат қила-
йик, урушга Гўрўгли келди деййик, Гўрўглининг донги До-
ғистонга кетган. «Гўрўгли келди» деса, бешикдаги боласи
йигламай ётган, душманга Гўрўглининг зарбаси ўтган, —
деб бу сўзни айтиб келаётир:

Буви Ҳилол гўрда туққан,
Қиличчи қон билан ювган,
Чамбилдан Гўрўгли келди.
Хон Гўрўгли Чамбил элнинг тўраси,
Кўринади ботирларнинг донаси,
Чамбилдан Гўрўгли келди, душманлар
Бул оҳини бир оллога етқариб,
Душман кўрса тиги-дамдан ўтқариб,
Душмани ўлдиран барин ўнғариб,
Чамбилдан Гўрўгли келди, душманлар!
Душман, кўргин Гўрўглининг ишини,
Қансаб кесар сендайларнинг бошини,
Сулатар душманининг гавда-лошини,
Чамбилдан Гўрўгли келди, душманлар!

Ейди душманининг бу кун гўшини,
Қойил бўлар анга халқи замон,
Душманлар, сенга бермас амон-а,
Душманлар билмас қилар ишини,
Емон кунда тўкар кўздан ёшини.

Бу сўзни душманлар эшитди. Шундай қараса, икки от-
лиқ тоғдан бақириб чақириб, сиёсат қилиб келаётир. Буни
қуриб: «Бояги Гўруглининг одами экан, бу келаётганининг
бирови тайин Гўругли», — деб душманлар зағловини таш-
лаб, отини битта-битта ушлаб, қочар йўлини бошлаб турди.
Мерганлар шундай қаради, лашкар қўзғолди. Уруш кўриб
юрган гирада эмасми, Гўруглининг отини тутиб: «Мана
мен урушга кетдим, Гўругли бўламан, қаёққа қочиб ку-
туласизлар». — деб отларига даб бериб, икки мерган бирдан
душманининг устига қараб от қўйди. Душманлар кўриб,
ақли ношиб, такбиридан аданиб, Асад мерган кўнглини
хушлаб, душманларининг лашкарини қира бошлади.

Душманларни тўнлаб олиб,
Етганига қилич солиб,
Ҳар дара ўликка тўлиб,
Бош кесар майдон ичинда.
Тоғ аскарин чалиб туман,
Душманларга бермай омон,
Шу сифатда Асад, Шодмон
Бош кесар майдон ичинда.
Кесилди душманининг боши,
Сел бўлгандир кўзда ёши,
Шулдир мерганлар саваши —
Бош кесар майдон ичинда.
Ошиқ фаҳми оқшом-кеча,
Ҳолни билмайди бир неча,
Душманлардан ўлди анча,
Қирилди майдон ичинда.
Етганига қилич солди,
Қочқинчиси йўлга кириб,
Тўпу тўпхоналар қолди.
Эшитингиз мерганларнинг сўзини,
Қамсаб кетди душманларнинг ўзини,
Ногаҳондан бораётиб мерганлар,
Йўлда кўрди Ғиркўк отнинг изини
Хазон бўлиб богда гули сўлибди,
Шум фалак бошига савдо солибди,
Отнинг изи қизил қонга тўлибди,
Е ярадор ёки Аваз ўлибди.

Мерганларнинг хаста кўнгли бузилди,
Кўздан ёши қатра-қатра тизилди.
Гиротнинг изини кўриб мерганлар,
Тоққа қараб бурди отининг бошини.

Шунда душманларнинг ўлгани ўлди, қочгани қочиб қутулди, тўна тўпхоналар ўлжа бўлиб қолди. Бу ўлижаларга мерганлар қарамай, Гиротнинг изидан эргашиб, тоғнинг бошига қараб, Аваз билан Гиротни ахтариб бораётир.

Тоғнинг устига чиқиб борди. Мерганларнинг отини кўриб, Гиркўк кишнаб кўя берди. Бунинг кишнаганини Аваз-хон эшитиб, «Душманлар келиб қолди», деб жон талвасасида бошини кўтариб қаради. «Булар мерганлар, ўзимизнинг одамларимиз экан», деб яна бошини қўйиб ётди.

Мерганлар Авазининг бу ҳолини кўриб: — Энди Авазини ўлдирмак керак. Бу ўлган йўқ, ярадор экан, ҳеч нимага ҳолати келмай қолган экан,— деди. Яна ўйлаб айтди: — Авазини ўлдирсак, ўлар-кетар, бундай ўғил пайдо бўлмай қолар, Авазини ўлдириб, Гиркўкнинг ўзини Чамбилга қуруқ миниб олиб боролмасмиз, Торкистон шаҳрида Малика парини ҳам икковимиз ололмасмиз. Эндиги маслаҳат: доридармон қилайик, Авазини тузатиб олайик. Аваз ўзи учун ўзи хизмат қилиб Торкистонга борар, Малика парини олар, бизлар шаҳарларни томоша қилайик, кўрганимиз қолади. Қайтиб шу ерга келганда Авазини ўртага олайик, бошини юлайик, бежавотир маликани Чамбилга олиб борайик. Гўрўгли: «Авазим, қаёққа кетди, қаёқда қолди»,— деб сўраса, «Авазининг бир девининг қанжигасига илиниб бекорга ўлиб кетди»,— деб айтайик. «Баракалла, мерганлар, тила мақсадларининг»,— деса, Ҳазорасп шаҳрини тилаб олайик,— деди. Асад мерган айтди: — Эй Шодмон ака, тила деганда Ҳазорасп шаҳрини тилаб ўтирма, Болқийн шаҳрини ҳам қўшиб тила! Бола-чақанг ризқи-да, бир шаҳар бизларга нима бўлади?!

Икки мерган бу сўзни кўп ўйлаб, маслаҳат қилиб, Авазининг олдига бориб, баданига теккан ўқларни сугириб олиб, ўқнинг жойидаги қора қонларини сўриб ташлади. Иккови ҳам Чамбилда дафтари эмасми, Авазга дори топмоқ учун тоққа чиқиб кетди. Ногаҳон олдидан бир айиқ чиқди. Уриб отиб олиб, ўтини олди. Яна бир қашқирни отиб олиб, картина олди, тошбақанинг мойгини олиб, уччовини бирга қўшиб пралаштириб, юмurtқа малҳам қилиб, Авазининг яраларига тортди.

Авазининг яраси андак тузалиб, отга минадиган бўлди.

Учови отланиб, отларига миниб, тоғдан пастга тушиб, Тор-кистоннинг чўлига Малика парини ахтариб кета бердилар. Шунда Асад мерган Авазга қараб, Аваз сен менинг эсонлигимда ҳам ема, деб бир сўз деб бораберди:

Ушбу дамнинг дамларини дам дема,
Шукур қилгин, давлатингни кам дема,
Мен эсон-да, Аваз ўғлон, ҳам ема!
Ҳамроҳ бўлдинг Аваз, Шодмон тўрага,
Рад этарман кўкдан келган балога.
Мен эсонман, ҳам емагин садага.
Отим Асад, ўзим мисли аждаҳор,
Савашли кун юз мингига баробар,
Ғайратимдан бўзлаб кетар душманлар,
Бош эсон-да, ҳам емагин Авазжон,
Қабатингда Асад билан Шодмон бор.
Остимда юз алвон ўйнайди отим,
Белимда ярқиллар кескир пўлатим,
Шундай бўлар синоҳилик одатим,
Мен эсон, ҳам ема, Авазбек зотим!
Ғиротни ўйнатиб элдап чиқибсан,
Баҳодирлик дағдағасин қилибсан,
Душманлардан кўп жафони кўрибсан,
Тоғ бошида ғариб бўлиб қолибсан.
Худойим сақлагай бандани омон,
Бошингдан кетгандай қайгули туман,
Иш курсатди Асад билан бек Шодмон,
Жафо кўриб, хафа бўпсан Авазжон.

Бу сўзни Асад мерган айтиб бораётир. Авазжон индамай: «Кўтарилсанг кўтарила бер»,— дебди. Асад мерганнинг кўзи фил минган душманининг ўлигига тушди. Қўрқиб отининг жиловини тортиб, нашъаси учиб, хаёли қочиб турди. Аваз айтди: — Ботирлар, ҳайдай беринг, бу ётган ўлик.

Мерганлар айтди: — Авазжон, буни ким ўлдирди?

Аваз айтди: — Мен ўлдирдим.

Мерганлар айтди: — Эй, Авазжон, шунини ўлдирган бўлсанг, сен ҳам яхши бўлиб қолган экансан.

Бундан ўтди, Бадбахт чўлга етди. Ўлик деган боғдай бўлиб қийраб ётибди. — Буни ҳам мен ўлдирдим. Шу ерда ярадор бўлган эдим,— деди.

Мерганлар айтди: — Авазжон, сен шуларни ўлдирган бўлсанг, дуруст бўлиб қолган экансан, урушнинг тартибини бизлар билан юриб, бизлардан олсанг, сенинг ҳам оёқ олишинг дуруст экан, бизлар билан бирга юриб урушнинг

партибини таълим олсанг, бизлардай бўлиб қоласан экан, — деди. Лекин Аваз буларнинг сўзига пидамади, жавоб ҳам бермади. Учови қирқ кеча-қирқ кундуз йўл юрди.

Йўл юра-юра айни савр деган кунларда Белдос деган бир қирга етиб, беклар отдан тушиб, отларни ўтлатиб ётди. Мерганлар айтди: — Авазжон, бора турган жойинг яқинми? Узинг биласанми, неча кунда борасан, қайси шаҳарга борасан? Кунма-кун бедов отлар билан йўл тортамыз, сира етмаймиз, ўзинг йўлни биласанми, ё бекорга юриб, адашиб етиб бораётибмизми? Дунёнинг юзидан чиқиб кетдик. Энди дунёнинг четига бораётибмиз.

Аваз айтди: — Мен ҳам кўрганым йўқ. Отам шу ёқда, деб айтган эди. Учови сўзлашиб гаплашиб туриб эди, бир тепадан тутун чиқаётир. Мерганлар айтди: — Эй, Авазжон, ҳов, анов тепадан тутун чиқаётир, борадиган шаҳаринг шу тепанинг остида бўлмасин?

Авазжон айтди: — Бўлса бўлар, икковнинг бир бориб, хабар олиб келсаларинг-чи.

Мерганлар айтди: — Авазжон, сен ёш боласан, чопқиллаб бориб хабар олиб келсанг; шу шаҳар бўлса, келиб бизларга хабар берсанг, ундан кейин борамиз.

Авазжон хайр деб ўрнидан туриб, нигда бўлиб, тепани айланаб бориб қараса, олдидан бир гор чиқди. Горга бора берди. Қараса, горда бир дарвоза кўринди. Дарвозани очиб ичкари кириб қараса, қирқ дев ароқ-шароқ ичиб маст бўлиб ўтирибди. Чиқиб турган тутун арақ ичиб шағал маст бўлиб ўтирган девларнинг дами эди. Бу қирқ девнинг каттасини Ўпроқ дев дер эди. Авазжонни кўриб, вақти хуш бўлиб кулиб, «худодан ҳар нима тиласак берар экан, маст бўлиб эдик, устидан ейдиган барра кабобни ҳам берди», деб олдидаги хизматкор девларига қараб бир сўз деди:

Ёш ўғлоннинг билмаганини билдиринг,
Урмай, сўкмай шодиёна кулдириг,
Барра гўштин капорага илдириг,
Ҳаяллатмай ёш ўғлонни ўлдириг!
Қулоқ солгин мендай шоҳнинг нолишига,
Кўнглим кетди ёш ўғлоннинг гўшига,
Шоҳинг боссин унинг гўштин тишига,
Ундай-бундай деса уринг бошига,
Кавоб қилиб келтир шоҳнинг қошига.
Дод айласа, эшитмагин сўзини,
Зулм билан ўйинг икки кўзини,
Ажал ҳайдаб бунда келган ёш ўғлон,
Ҳаяллатмай ўлдириглар ўзини.
Хазон бўлиб боғда гулни терибди.

Ажал етиб паймонаси тўлибди,
Бу ерларга ажал ҳайдаб келибди,
Дамга қўймай ён ўғлонни ўлдиринг,
Ризқимизга шундай кавоб берибди.
Тўқинлар кўзидан селоб ёшини,
Ҳаяллатмай, дарров кесинг бошини,
Ўртага олиб енг бунинг гўшини.
Мен билмайман қай шаҳардан келибди,
Ризқимизга худой буни берибди.

Авазхон бу сўзни девдан эшитиб, девларга қараб бир сўз деб турибди:

Баҳорда очилган боғнинг гулиман,
Юнусман Мисқолнинг жону дилиман.
Отим Аваз, Гўрўглининг улиман,
Бу ерларга девни излаб келдимман.
Отга солиб арна билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солди чийирди,
Чамбилда Гўрўгли отам буюрди.
Девларга бўлганди менинг сафарим,
Чамбил элда бордир менинг ланкарим.
Чамбилнинг қўрғонини бошқадап қилди,
Гиркўк отни отам миниб чоп, деди.
Эшитмаган, тайини девларни топ, деди.
Чамбил элда мен ҳам бекман, тўраман,
Қилич урсам дарров бошинг оламан,
Чамбил элтиб сени лойга соламан,
Чамбилнинг қўчқори ўзим бўламан.
Остимда ўйнайди юз алвон отим,
Майдонли кун тоша келар ғайратим,
Йўлда қолди, девлар, сенинг жасадинг.
Аё девлар, тимсол айтай бир алвон,
Бу давлатни менга берганди раҳмон,
Ул мени буюрган Гўрўгли султон,
Гўрўгли ўглиман, отим Авазхон.
Ҳаяллама, олдимга туш бу замон,
Йўқса қиларман бошларингга охир замон.

Гўрўгли деган сўзни эшитгандан пойгада турган девлар қочиб тўрга ўта берди. Бир-бирини босиб, такбиридан адашиб, ақли шошиб, тўполон бўлиб қолди. Шунда Япроқ дев айтди: — Эй, девлар, шошманглар, ҳовлиқманглар. Мен гапнинг ростини сўрайин, қўрқманглар, бу келган жондор жиянимиз бўлар экан,— деб Авазжонга қараб, бир сўз дегани:

Асқартоғниң бошин чолган тумашми,
Ғамли қулга мудом охир замонми,
Танимасни сийламас дер, Авазхон,
Чамбил элда Мисқол опам омонми?
Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Бир печалар ўз ҳолидан беҳабар,
Чамбил элдан келган бўлсанг, бек-тождор...
Чамбилбелда Юнус, Мисқол опам бор,
Юнус пари, Мисқол опам омонми?
Хазон бўлиб богда гуллар сўлмасин,
Хаёлинига бошқа гаплар келмасин,
Бу сўзни одамхўр езнам билмасин,
Қўнглига огир олиб қолмасин,
Қора кунни биздай шўрга солмасин,
Қахр айлаб одамхўр жезнам келмасин.

Бу сўзни Авазхон девлардан эшитиб, девларга қараб
бир сўз деб турибди:

Юрагимга солма доғу аламини,
Бориб обод қилсам кулбахонамини,
Девлар-а сўйлайсан пари энамни,
Шул энамнинг сен нимаси бўласан?
Давлатимдан шөли-шолдам ўрадинг,
Гул тарзинг сарғайиб менга қарадинг,
Паризод энамни мендан сўрадинг,
Шул энамнинг сен нимаси бўласан?

Бу сўзни эшитиб, Япроқ дев Авазхонга қараб, бир сўз
деб турибди:

Сен эшитгин тоғаларинг сўзини,
Бизлар кўрдик бек езнамнинг ўзини
Ўн ярим лак девга зўрлик етказиб,
Олиб кетди Шоврубшоҳнинг қизини.
Бир кунлари келди дарёдай тошиб,
Эрам богда девлар билан савашиб,
Девлар қолди унда ақили шошиб,
Бир-биридан девлар юрган адашиб.
Олмадайин сўлган, гулдай тарзим бор,
Аваз ўғлон, сенга айтар арзим бор,
Энанг париларга подшоҳ вақтида,
Бизлар эдик ул энангга хизматкор.
Айтган сўзин поён ниқоби эрдик,
Энанг париларга подшоҳ вақтида,

Шул эпангининг бизлар мешкоби эрдик,
«Танимасни сийламас» дер, Авазжон.
Бул тоғанг булмасни яна гуноҳкор,
Отангга айтмагин, Аваз зўрабор.

Шунда бу қирқ дев Авазхонга узр-маъзурлар айтиб, танишиб, сўраниб, ҳаммаси бўлақдан кўришиб ётибди: — Отингиз, жўрангиз йўқми, ўзингиз пиёда келдингизми? — деб сўради.

Аваз айтди: — Отимиз, меҳмонимиз ҳам бор.

— Ундай бўлса бировнинг бориб олиб кел! — деб Япроқ дев буюрди.

Бирови югуриб, тепанинг орқасига қараб чопиб чиқди. Мерганлар қараса, тепада бир дев яланглаб келаётир. Мерганлар буни кўриб, ақлидан шошиб, кўзи қамашиб Асад мерган Шодмон мерганга қараб айтди:

— Эй, Шодмон ака, бу ер девнинг жойи экан, Аваз борган сўнг Авазни еб туриб, «Бунинг жўраси бордир», деб бизларни ахтариб келаётир.

Икковининг ақли шошиб, девга қарамай кета берди, дев қўл булғаб қанча чақирди, булар қарамади; ночор, қайтиб Авазнинг олдига келди.

— Жиним, у меҳмонларингиз қандай? Бу ёққа юринг деб чақирсам, қарамай, у ёққа бораётибди. Югуриб жиллаб қайтарайин десам, сизнинг кўнглингизга, «қўрқитибсан», деган гап келар деб, қайтаролмай югуриб келдим, — деди.

Авазхон айтди: — Сизлардан қўрқмоқ қайда! Уларни Чамбил элда Асад, Шодмон шер дейди, ҳар қайсиси таъти-лига тўқсон девни ер дейди.

Дев айтди: — Менинг етмаган ажалим; етмаганим, жиллаб қайтармаганим яхши бўлган экан.

Аваз айтди: — Отам мени сизларга буюрганда иккови бирга чиқиб эди: — «Аваз билан бирга борайик, ҳориган-чарчаган девларни еб келайик» деб келган эди. Улар қўрқиб қайтиб кетган эмас: уларнинг оти ҳуркиб, жилов бермай кетаётгандир. Мен, сен ҳаяллаб кетганда, сени улар еб ётган экан, деб гумон қилиб турган эдим. Ундай бўлса, мен ўзим бориб, уларни олиб келайин, — деб Авазхон гондан чиқиб қаради, кўз кўрим ерда қорайиб кетиб бораётир. Аваз уларга қараб, қўл булғаб чақирди. Авазнинг товуши уларнинг қулоғига борди. Мерганлар: «Аваз бор экан-ку», — деб Авазнинг олдига қайтиб келди. Айтди: — Авазжон! Бу ерда дев бор экан. Сен девни кўрсанг, ога, тога чиқиб қоладиган касалинг бор. Бизларни энди эргаштириб девларга едириб қўймагин.

Аваз айтди: — Бир дев экан, уни мен катталиқ қилиб, «айтиб кел», деб буюриб эдим. Бир дев бўлса, сенинг биронинг ҳам бас бўласан.

— Ундай бўлса, ҳайда, борамиз, — деб мерганлар Аваз билан бирга келиб, шердиллик билан дарвозадан кириб қолди. Гўрўглининг хурматидан қирқ дев бирдан югуриб келиб, отининг жиловидан ушлаб қолди. Бу девларни кўриб, мерганларнинг ранги-туси ўчиб, қони қочиб, кўзи олайиб, бугини қалтираб, мазаси кетиб қолди. Шодмон мерган отга суяниб базўр тушди. Асад мерган қўрққанидан қургур ўзини тўхтатолмади, тушаётиб бир оёғи узангида қолди. Девлар ҳайрон қолди.

— Бу меҳмон нимага йиқилди? — деди.

Шунда Авазхон бу сўзни айтиб турган экан:

Меҳнат тортиб Чамбил элдан келасан,
Дев гўштига хумори бўб юрасан,
Девнинг мўлини бу ерларда кўрасан,
Қирқ тоғамнинг барин побуд қиласан.
Сен эшитгин Авазнинг нолишини,
Ёлвориб ўртага солган ишини,
Бу орада Аваз ўғлон бўлмаса,
Сен ейсан-ку қирқ тоғамнинг гўшини.
Нодон кўнглинг ҳар ҳаёлга бўлмагин,
Қирқ тоғамнинг барин побуд қилмагин.
Сендайин мардларнинг ҳолини билар-да,
Айрилиқ ғамлари бағрин тилар-да,
Қирқ тоғамнинг барин побуд қилмагин,
Бировини ўзингга сўйиб берар-да.

Бу сўзни айтиб мерганларни сўз билан каттайтириб, кўнглини хушлаб, майхонага эргаштириб бошлаб олиб борди. Девлар Аваздан вақти хуш бўлиб «Аваз бўлмаганда булар ҳаммамизни ўлдириб ер экан», деб Аваздан миннатдор бўлиб меҳмонхонага киргизиб, меҳмонларнинг остига тушак ташлаб ўтиргизди, кўп сийлади, югуриб қилди хизматини, қилди зиёфатини. Бир қўйни сўйиб, шўрвасига тўйиб, гўштини пишириб, корсонга солиб, буларнинг олдига олиб келиб қўйди. Авазхон гўшtdан олиб еяётир. Шодмон мерган ҳам гўшtdан олиб еяётир. Асад мерган ҳам бир туюрини олиб, ёмоқчи бўлиб оғзига солди. Қўрққан қургур гўштини томоғидан ўтказолмай ютуниб, томоғида қолди. Шунда девлар сўради: — Аваз жияним, бу меҳмон нимага гўшtdан емайди?

Унда Авазхон айтди: — Бир туюрни олиб, «Дев гўш-

тимикин», деб оғзига солди, қўй гўшти эканлигини билиб
емай қолди. Буниси одамнинг айтганига унча-мунча кўнади,
шунисига битталаринини сўйиб бермасаларинг бўлмайди.

Девлар ҳам Асаддан қўрқди. «Ўони суюқ, рангида қони
йўқ, кўзи олайган ёмон йиғит экан», деб девлар қўрқиб
турибди.

— Эй, жияним! Бизларни кам қилиб нима қиласиз,
бизлар қирқтамиз. Мунов ерга борсаларингиз, қочиб юрган,
учиб юрган оқсоқ-тўқсоқ девлар кўн, шулардан ушлаб олиб
босиб еб кета берасизлар,— деди. Асад мерганнинг бўғини
бўшаб кетди. «Девларни шулар десам, булардан бошқа дев-
лар ҳам бор экан, энди мен қандай қиламан»,— деб кўзи
бўзариб, туси қочиб кета берди. Шу кўргиликда шу оқшом
булар девларнинг майхонасида ётди.

Эрта билан тонг отди. Кун чошгоҳ ҳаддига етди. Лекин
девлар, «Ҳашарга олиб борама» деганини эшитган эмасми,
кўнглида ўйлаб, «Ҳайдаб кетиб қоладими», деб ҳайрон бў-
либ турибди. Авазжон индамай, дам бўлиб ўтирибди. Шунда
девлар: «Энди булардан қайси нинга боровини, нима нш
учун юрганини билайик. Йўл бўлсин деб сўрайик, кўн-
лида нима бориши билайик»,— деб Япроқ дев Авазжонга
қараб бир сўз деди:

Гап эшит, Авазжон, айтган тилимдан,
Олмос-пўлат айрилмайди белингдан,
Не сабабдан чиқдинг Чамбил элингдан,
Йўл бўлсин, Авазжон, қайга борасан?
Ёлгон чиқсин Чамбилдаги ҳашаринг,
Бўлак юртга бўлсин сенинг сафаринг,
Ёлгон айтма, ростин сўзла, шунқорим,
Йўл бўлсин, Авазжон, қайга борасан?
Жаҳонни сайр этиб мунда келдингми
Ё узоқ ерларга сафар қилдингми,
Йўқса бир парига ошиқ бўлдингми,
Йўл бўлсин, Авазжон, қайга борасан?
Остингдаги бек отангинг тулпори,
Сен бўласан Чамбил элнинг қўчқори,
Ё тегдими бир парининг хабари,
Йўл бўлсин, Авазжон, қайга борасан?

Бу сўзни Авазжон Япроқ девдан эшитиб, девларга қа-
раб, сир-ҳолини хабар бериб, бир сўз деб турибди:

Шакаркулга отам овга борибди,
Маликадай паризодни кўрибди,

Олтмиш йиллик йўлни қарор берибди,
 Торкистон деб пари ваъда қилибди.
 Шу сабабли чиқдим Ёвмит элимдан,
 Торкистон йўлини бошлагин, девлар,
 Торкистонгачайин бўлинг хизматкор.
 Сен эшитгин Авазхоннинг сўзини,
 Кучук босмас йўлбарс, шерининг изини,
 Излаб чиқдим Қосимшоҳнинг қизини,
 Олсам Торкистоннинг сарвинозини.
 Ваъда берган Маликадай гажакдор,
 Кўрсат, девлар, менга Торкистон шаҳар,
 Ҳайламай бўлинг менга хизматкор,
 Отам амри билан келдим муқаррар.
 Бу айтган сўзимни ҳазил билмагин,
 Бадбахт девлар, тарқашовлик қилмагин,
 Ҳазил билиб, гариб бўлиб ўлмагин,
 Торкистонгачайин бўлинг хизматкор,
 Бек отам бўлмасин йўлга интизор.

Япроқ дев Авазга қараб айтди: — Жияним, бизлар Ямандан Ясарин, Хитой-Хўтанни, барча жаҳонни, Шаҳри Бежонини қолмай учамиз, ҳалигачайини бундай парини, бундай шаҳарни ҳеч ердан эшитганимиз йўқ, янгитдан сиздан эшитиб турибмиз.

Унда Авазхон: — Эшитган бўлмасаларинг энди бизга хизмат қилсаларингиз,— деди. Япроқ дев: — Хайр, бизлардан нари — йигирма йиллик йўлда Қизил дев деган бир дев тоғангиз бор, шундан сўрайсиз-да, шу билмаса, бизлар билмаймиз, дев тоғангизнинг хизмати, Гўрўғли езнамнинг ҳурмати,— деб Япроқ дев бир тилсимот ўқиб, учовини учта олма қилиб, ёқасига солди-да, қўйди, яна бир тилсимот билан уч отни уч тўрғай қилиб, қўйнига солди, шундай қилиб, осмонга учиб кета берди.

Авазхонга девлар бўлди хизматкор,
 Фалакда булутман бўлди баробар,
 Олма бўлиб Авазхондай зўрабор,
 Тўрғай бўлиб чулдирайди бедовлар...
 Торкистон деб кўзлаб учади девлар,
 Бу ишлардан Аваз ўғлон беҳабар,
 Олма қилиб искаб кўради девлар.
 Бир печаси бул кўнглига келади,
 Хабар топса ўлдиради Гўрўғли зўрабор,
 Кўнглини бўлмай уча берди ул девлар.
 Ўн кеча-ўн кундуз учгандир шу дев,
 Бир ерга қуюлиб тушди муқаррар.

Бир тилсимот дуо ўқиб дам қилди. Авазхон қадимги аслига келди, отлари ҳам аслига келди. Шунда Авазхон айтди: — Тога, Сизнинг жойингиздан бери қапчалик йўлга келдик? Дев айтди: — Жияним, мен кеча-кундуз учиб келаётирман, менинг юришимга йиғирма кунлик йўлга келдик, сенинг бу отларингнинг юришига йиғирма йиллик йўлга келдинг.

— Тагини йўл бошланг, — деди.

Унда дев айтди: — Мен ўз чегарамизга келдим, бу ёғига боролмайман, менинг хизматим шу бўлди, энди сизларга қувват берсин, — деб Авазхонлар билан омонлашиб, Япроқ дев орқасига кетди. Беклар йўл бошлади.

Шунда Асад мерган билан Шодмон йиғлайди: «Энди бизлар элли, одамни кўрмай ўламыз. Девлар билмайди, бу қандай билади?! Бу Авазнинг ўзи ўлган одам эди, бунга қўшилиб, эргашиб юриб бизлар ҳам ўлдик. Энди ҳали ҳам бўлса жавоб сўрайик, элимизга борарни кўзлайик», — деб иккови Авазхондан жавоб сўраб, бир сўз деди:

Илойим биз ботир бўлмай, кетайик,
Жавоб берсанг, Аваз, элга қайтайик
Аввал бошлаб биз йўлиқдик девига,
Энди йўлиқмайик одамовига.
От чоңса гумбурлар тоғнинг дараси,
Ботирни ингратар найза яраси,
Узоқ экан Торкистоннинг ораси,
Бизларга рухсат бер, Чамбил тўраси.
Билдик, биздай мерган ғариб ўлади,
Гулсапамдай ёрим кимлар олади,
Бола-чақам етим-есир бўлади,
Жавоб берсанг, Аваз, қандай бўлади?
Кетмади бошимдан бир зарра туман,
Қайтиб элли кўрмак бизларга гумон,
Энди бизга жавоб берсанг, Авазхон,
Жавоб тилаб турибди бу Шодмон.

Бу сўзни Шодмон мергандан, Асад мергандан эшитиб, Шодмон мерганга қараб, жавоб сўранг, бирга-бирга кетайин, деб бир сўз деди:

Жавоб тиланг, бирга-бирга кетайик,
Ўлмай юринг, Чамбил элга етайик,
Ҳар на кўрганимиз бориб Чамбилга,
Дўст-душманларга бориб айтайик.
Йўлимизда кўндир девлардан душман,

Авазжондан жавоб сўранг, Шодмонжон,
 Кеча-кундуз ҳаққа фиғон этайик,
 Жавоб тиланг, бирга-бирга кетайик.
 Сенинг ёринг битта, менга уч-да,
 Каттақони қаламқон-да.
 Ўртапчаси жуда бўш-да,
 Сўнгги олганим ёш-да.
 Ўйнаб-қулар эдик чошгоҳли тушда,
 Жавоб сўранг, бирга-бирга кетайик.
 Асад-Шодмон икки мерган бўлди,
 Чамбил деган эллар қолди,
 Тор тушакда ўйнаб-қулган
 Мурчамиён беллар қолди,
 Қулоп-кийик овлаб юрган
 Зебит деган чуллар қолди.
 Суна-суқсур отиб юрган
 Шакар деган куллар қолди.
 Қуруқ борсанг, ота, деган
 Ўпкалагап уллар қолди.
 Шодмон ака, эшит сўзди,
 Фалак уриб қолди бизди,
 Қўролмаймиз улу қизди,
 Иккимизга на бўлди,
 Жавоб тиланг, бирга-бирга қайтайик.
 Айролиқ ўтига бағримиз доғлаб,
 Биз кетайик Чамбил элни сўроғлаб,
 Жавоб тиланг бирга-бирга қайтайик,
 Бола-чақа қолмасин-да қон йиғлаб.
 Шодмон ака, эшит айтган сўзимди,
 Саломат кўрайик ўғил-қизимди,
 Бу гапларга жавоб берса Авазхон,
 Бу ерларда турмай, кетмоқ лозимди (р)

Бу икки мерган бу сўзларни айтди. Авазхон Асад мерган билан Шодмон мерганининг сўзини бирдай кўриб, бу икки мерганга дилдорлик бериб, бир сўз деди:

Кўзда ёшинг мунчоқ-мунчоқ тизилди,
 Дийда гирён бўлиб бағринг эзилди,
 Йиғлама, мерганлар, кўнглим бузилди,
 Саломат кўрарсан ўғил-қизингди.
 Баҳодирлик даъво қилиб келасан,
 Не сабабдан бекор кўнглинг бўласан
 Жаҳонни сайр этиб мунда кўрасан,
 Ўлмасанг бир кун Чамбил борасан

Бедовман ¹ йўллар тортсам керак-да,
 Қузма-қундан зўрга етсак керак-да,
 Ер остига тушиб кетсак керак-да,
 Ундаш сўнг Торкистон етсак керак-да.
 Сен эшитгани менинг айтган сўзимни,
 Олмадай сўлдирма гулдай юзингни,
 Кўзларингда селоб ёшинг тизилди,
 Йиғлама, мерганлар, кўнглим бузилди.
 Чамбил ўлкаларим ёдима энди,
 Саломат кўрарсан ўгил-қизингни.
 Чамбилбелда сен ҳам юрган тўрасан,
 Ўлмасанг, бир куни Чамбил борасан,
 Ўгил-қизинг соғ-саломат кўрасан,
 Не сабабдан, мерган, кўнглинг бўласан?!
 Бу сўзларни айтди Чамбилнинг марди,
 Остида ўйнайди бекнинг Ғироти,
 Мерганларга зўр айлади, Авазжон,
 Бош бўлиб жўнай берди шу замон,
 Нима дерин билмай Асадман Шодмон.
 Богбон бўлса богнинг гули терилди,
 Ярашиққа от кокили ўрилди,
 Ногаҳондан борар эди бу беклар,
 Ярқиллаб Гулшанининг боғи кўринди.

Беклар Гулшан чорбоғига йўл юриб етди, отининг жиловини тортди, бедовларни тўхтатди. Мерганларга қараб Авазжон айтди: — Эй, мерганлар! Сизлар шу ерда отларни ушлаб туринглар. Бу бир боққа ўхшайди, мен бориб бу боготни кўриб келайин, қандай жой экан, билиб келайин.

Мерганлар айтди: — Авазжон! Бошқага бандаргоҳ бўлса, кириб чиқмоққа расм бўлса, сенга касм бўлди. Сенинг отингни ушлаб турмоққа ҳам бизда жон қолмади. Кеча келаётган ерда бизларга от ушлатиб ўзинг кетдинг, бизларга девни юбориб юрагимизни ёрдинг. Энди борар бўлсанг, кўнглингни хушла, отингни бир тошга бойлаб ташла, бизлар анови тепани бетга олиб, орқа сиртида қоровуллик қилиб турамиз. Бу ер девнинг макони бўлса, «Меҳмоним бор», деб бизларни айтмаёқ қўя қол, девлардан қўрқиб ҳам ўлдик, девларнинг қилган зиёфатидан ҳам кечдик.

Бу сўзни Аваз мерганлардан эшитиб, кўнглини хушлаб, отини бир тошга бойлаб ташлаб, боготга қараб юриб кетди. Мерганлар шу ерда панароқ ерни олиб туриб қолди.

¹ От билан.

Авазхон боготга етиб, эшикни очиб ичкарига кирди. Шундай қараса, олмалар пишиб ётир, остига тушиб ётир, бир нақш олма Авазнинг бошига тегайин деб турибди. Олмадан емоқчи бўлиб қўл узатди, олма дариллаб осмонга чиқиб кетди, қўли етмай ҳайрон бўлиб ўтди. Яна бир ерга бориб қараса, бир туп анжир пишиб-илиб турибди. Анжирдан емоқчи бўлиб қўл узатди, анжир томири билан қўпорилиб осмонга бу ҳам чиқиб кетди. Бундан ўтди, бир сарҳовузга етди, суви лабба-лаб бўлиб турибди. Сувидан ичайин деб қўлини узатди, суви қирқ газ настга тушиб кетди, қўли етмай, бундан ҳам ҳайрон бўлиб ўтди. Бундан ўтди, бир боққа етди. Ҳусайини узумлар, қора узумлар пишиб шалвираб турибди. Авазхон: «Улар баланд эди, наст эди, қочиб настга тушиб қутулди, порбаста ерда бу узумларни босиб олсам ҳам булардан бир бошини оламан»,— деб кўнглини хушлаб, тоқларнинг устига ўзини ташлади, бир шингил узумни оғзига олиб тишлади. Бир тоқнинг парти келиб, Авазнинг бўйинидан ўриб қолди. Авазхон тоққа ўралиб, бўйни бўғилиб ўлаёзиб қолди. Оғзидаги узумни ташлади. Сўнгра тоқнинг парти қўйворди. Бундан ўтди, уч кўшкка етди. Уч кўшк: ичкима ички, зертанг-забартанг, обод жой. Пастки кўшкда он дамланиб турибди. Авазхон айтди: «Бу ангга хўп қулай йўлиқдим, буни сузиб еб олайин». Товоққа қўлини узатди, товоғи чўпчиб, унча ерга бориб турибди. Авазхон «Бу қозонни қапталимда босиб ушлаб олмасам, қозони ҳам қочиб қутилиб кетса ажаб эмас»,— деб кўнглини хушлади, қозоннинг устига ўзини ташлади. Капгир Авазнинг қўлтигидан чиқиб кетди. Юқоридан келиб Авазнинг манглайига қўйиб юборди. Авазнинг манглайи ёрилиб қолди. Капгирдан таадди кўриб, манглайи ёрилиб, «Бу қандай жодугарнинг макони экан, унинг эгасини бир кўриб кетмасам бўлмас»,— деб қозоннинг бошида ёнбошлаб, бу сўзларни айта берди:

Одамман деб чиқдим Чамбил элимдан,
Ғариб бўлиб ҳеч иш келмай қўлимдан,
Қандай айёр манзилига келдим ман,
Жабр кўриб, жафо тортиб қолдим ман.
Баҳодирлик даъво қилиб юрардим,
Душманларга шўр ғавғолар солардим,
Бунда келиб ғариб бўлиб қолибман,
Қандай айёр манзилига етишдим.
Егани дарахти мева бермаса,
Ичай десам обиравон бўлмаса,
Ошин саяй десам капгири урса,
Қандай кашмир манзилига келдим ман!

Буида келиб гариб бўлиб зор-зор,
Не қилса ҳукми бор қудратли жаббор,
Ё парими, ё девмикан, жодугар,
Бу жойга бошқарди ҳақ-нарвардигор.

Авазхон капгирдан таёқ еб, таадди еб, бу қандай манзил экан деб турди. Бу жой Гулқиз деган парининг макони эди. Гулқиз, парилар юқори-наланд кўшкда эди. Гулзамон деган ошпаз канизи бор эди.

Гулқиз: — Ошнинг пишган бўлса, бориб сузиб кел, — деб Гулзамонга буюрди. Гулзамон настки кўшкка келиб Авазжонни кўриб, ошиқи беқарор бўлиб: «Шундай йигит ёринг бўлса, мундан ёмон бўлса, садқайи саринг бўлса, мундай йигит ҳар кимга уйгай кела бермас, ҳеч бўлмаса бир ваъдали ёринг бўлса», — деб Авазнинг олдига яқинроқ бориб қаради. Қараса, Юсуф талъатли, Искандар савлатли, Рустам жасадли, ажаб суратли йигит қозоннинг бошида, хаёли қочиб, ҳеч қаёққа қарамай, ёнбошлаб ётибди. Гулзамон ўйлади: «Бунга бир сўз айтиб кўрайин, агар ихтиёр қилса, бувишим ҳам билмай қолсин, мунинг билан бир ағнашиб олайин, ўйнаб-кулиб бир шекилли бўлайин». Авазга қараб, сўз қотиб деди:

Қокилларим эшилгандир тол-тол,
Ҳар толига берса етмас дунё мол,
Бу сўзга, давлатли хоним, қулоқ сол,
Магар душман келса, бўлади поймол.
Оша элдан меҳнат тортиб келдингми,
Сен ҳам менинг харидорим бўлдингми,
Оша элдан мени излаб келдингми?
Сен агар қўшилсанг бул бувишинга,
Қўл солиб ўйнасанг қордай тўшима,
Борайинми, тўрам, сенинг қошинга?
Остингда кўрмадим араби тулпор,
Бу сўзларни айтар мендай ғажакдор,
Сен бўлиб келдингми бизга харидор,
Тортилмайин жавоб бергин, муқаррар.
Сендан савол сўрар мендай парилар,
Қўнгил қилсанг, келгин, давлатли шунқор,
Ўйнаб-кулиб тарқат қўнгилдан ғубор.
Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса, маст бўб сайрар булбуллар,
Сендан савол сўрдим мендайин дилбар,
Ўйнаб-кулсанг, келгин, давлатли шунқор.

Бу сўзларни Гулзамон Авазхонга айтди. Диққат бўлиб ўтган Авазхон Гулзамонга сўйламади ҳам, қарамади ҳам, сўз қотмади ҳам. Унда Гулзамон айтди: «Бу одам мартабали одам экан, мени кўзга илмади, писанд қилмади. Бу йигит менинг тенгим эмас экан, бекорга гапирибман. Энди мунинг таърифини бувишимга айтайин, агар бувишим қабул тутса, ҳеч бўлмаса, уч кечадан бир кечасини тилаб олайин, бўлмаса, учтап бир бўлайин. Қандай бўлса, мундан қуруқ қолмасин», — деб орқасига қараб дурса қўйиб, «ердан темиртак топган қулдай» бўлиб чопиб, баланддаги кўшкка етди. Бувишининг олдига бориб қаради. Гулқиз нарини гала-гала қиз қанизлар чалқарамап қилиб, чандирдай чўзиб, ўртага олиб уқалаб, юмалатиб, юмалатиб-жумалатиб, ходими қилиб ётиб эди. Гулзамон бориб, бувишига бир сўз деди:

Ҳай деганда ҳаққа етгай болишим,
Жон олғувчи жонон кўрдим, бувишим.
Жамоллар ойу кундан голибди,
Кўрганларнинг бежой ақлини олибди,
Мен билмайман қай шаҳардан келибди,
Жон олғувчи жонон кўрдим, бувишим.
Қийғир деган қуш ўлтирар қиёда,
Жамоллари ойу кундан зиёда,
Ҳуснин кўрса шохлар юрар пиёда,
Жон олғувчи жонон кўрдим, бувишим.
Мен билмайман қай шаҳардан келибди,
Жамоллари, воллоҳ, сиздан голибди,
Шундайин давлатли хон буида келибди,
Билмам сизга ё харидор бўлибди.
Айтган сўзнинг ноёмини билсангиз,
Шундай шунқор билан уйпаб-кулсангиз.
Уч кечадан бир кечани берсангиз,
Агар бизни учдан бир қиб қўйсангиз.
Жон олғувчи жонон кўрдим, бувишим,
Хумор кўзли жонон кўрдим, бувишим.
Белида ярқиллар кескир пўлати,
Не жойларда билмам ўсган элати,
Ҳар ким кўрса қолмас анинг тоқати,
Рустамдан ҳам зиёдадир жасади.
Жон олғувчи жонон кўрдим, бувишим,
Жоду кўзли, ширии сўзли, бувишим.

Гулзамондан Гулқиз ойим бу сўзни эшитиб, ўрнидан тургани малол келиб, қанизакларига қараб, бир сўз деб турибди:

Хазон бўлмай богда гуллар сўлибди,
 Мазгилима қандай одам келибди,
 Гулзамон кеб таъриф қилиб турибди,
 Бориб кўринг, қандай меҳмон келибди.
 Бу сўзларни айтар мендай гажақдор,
 Бирга-бирга бориб кўрсак, канизлар,
 Гап эшитинг мен айтган полишимдан,
 Имо билан суяб кўтар бошимдан,
 Маконима қандай йиғит келибди,
 Аста суяб кўтар меннинг тўшимдан.
 Гап эшит, канизлар айтган тилимдан,
 Имо билан аста кўтар белимдан.
 Ўзимизга оро-торо берайик,
 Саф-саф бўлиб бирга-бирга борайик.
 Қандай йиғит экан, бориб кўрайик,
 Илма иида юрган экан сўрайик.
 Ўнг қўлима ўн бир юзук
 Тақиб қўйинглар, қизларим,
 Зарли кавуш чапг бўлмасин,
 Қоқиб қўйинглар, қизларим,
 Бу қошима машати ўсма,
 Жоғиб қўйинглар, қизларим,
 Рўмолим қийшиқ бўлмасин,
 Туртиб қўйинглар, қизларим.
 Бувишинг йўлга энади,
 Ҳовлиқсам ичим куюди.
 Елниб қўйинглар, қизларим.
 Ўн канизи йўлни бошлаб,
 Ўн канизи белин ушлаб,
 Ўн канизи пуш-пушлаб,
 Ўн канизи зулфак ташлаб,
 Юрар бўлди йўлни бошлаб.
 Жўнади гул юзли дилбар,
 Саф-саф турганди парилар.
 Ҳаммаси унга хизматкор,
 Париди ўзи гажақдор.
 Кийгани гул-гул ёнади,
 Кўрганнинг ақлини олади,
 Гулшан богнинг сарвинози
 Пастки кўшкига жўнади.
 Бувишини ўртага олиб
 Хипча беллари буралиб,
 Бир печаси метар чалиб,
 Кўрганларнинг ақлини олиб,
 Нозик беллари буралиб,